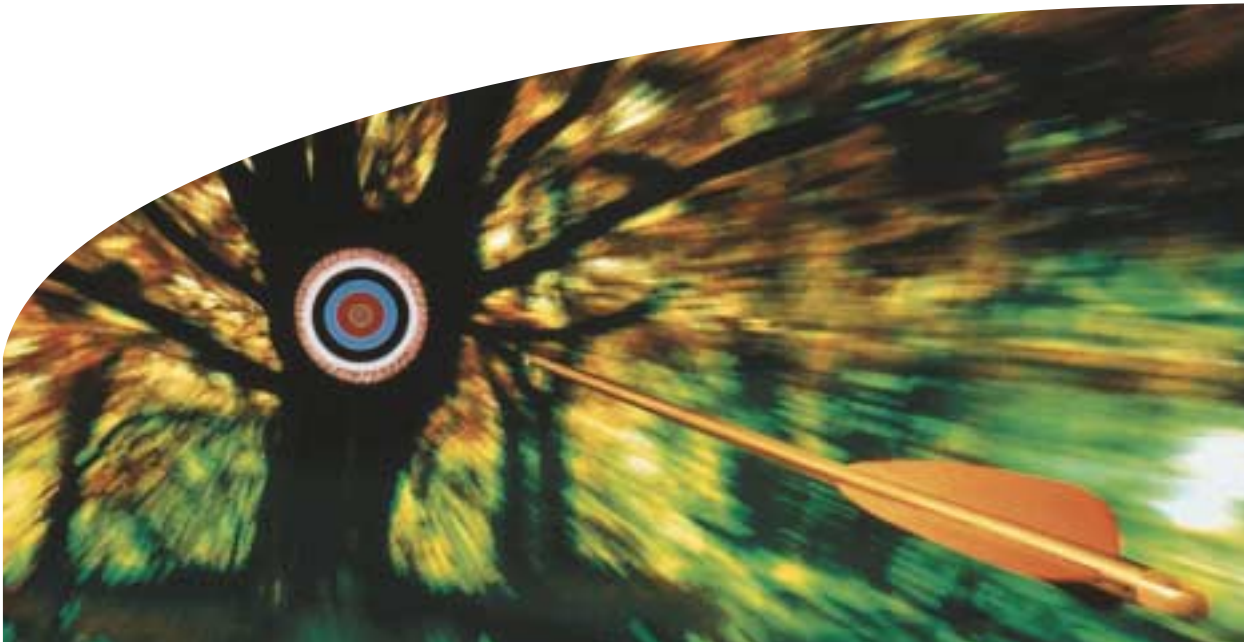

Erhvervsfremme
Styrelsen
Erhvervsministeriet

Kort og godt om danske iværksættere i 1990'erne

– fra Erhvervsfremme Styrelsens
3. statistiske portræt

Kort og godt om danske iværksættere i 1990'erne

*Erhvervsfremme Styrelsens notatserie
Juni 2001*

Kort og godt om danske iværksættere i 1990'erne

Udarbejdet af:

Konsulent Helle Jacobsen

Elle-Consult ©

i samarbejde med Erhvervsfremme Styrelsen

på baggrund af

"Iværksættere i 1990'erne - statistisk portræt nr. 3"

Erhvervsfremme Styrelsen og Danmarks Statistik, 2001.

Indhold

Forord	5
Hovedresultater	7
Tilgang af nye virksomheder	13
Overlevelse og vækst i nye virksomheder.....	17
Genstartede virksomheder	21
Iværksætterne - et portræt af personerne bag de nye virksomheder	25
Iværksætterne - et portræt fordelt på brancher	29
Iværksætternes overlevelse.....	33
Iværksætterne og de nye virksomheders vækst.....	37
Personerne bag de genstartede virksomheder	41
Kvindelige iværksættere	45
Innovative iværksættere	49
Tilgang af nye virksomheder i andre lande.....	53
Bilag 1 Ordregister	59
Bilag 2 Initiativer for iværksættere	65
Bilag 3 Publikationer om iværksættere.....	69

Forord

De nye virksomheder og iværksætterne er et vigtigt led i samfundets og erhvervslivets udvikling. Der er i dag en positiv udvikling i gang på iværksætterområdet i Danmark – også i en international sammenligning. For at fortsætte denne udvikling er det vigtigt at følge udviklingen i tilgangen af nye virksomheder i de forskellige brancher og belyse udviklingstendenser for overlevelsen.

Det gælder om at finde ud af, hvad der karakteriserer en succesvirksomhed, og hvad der skal til, for at de overlevende virksomheder klarer sig og udvikler sig. Hvordan går det med virksomhedernes omsætning? Hvor mange ansatte har de? Hvordan er væksten over en kortere eller længere periode? Hvad karakteriserer de forskellige brancher? Hvad kendetegner personerne, som står bag virksomhederne? Og hvilke barrierer møder forskellige grupper af iværksættere som fx genstartere, kvinder og de innovative?

I denne publikation søger vi at besvare den type spørgsmål. Vi har kaldt publikationen for ”Kort og godt om danske iværksættere i 1990’erne” og dens formål er at give en letlæselig og hurtig oversigt over den nyeste statistik om iværksætterne i Danmark.

Publikationen henvender sig til alle, der beskæftiger sig med iværksættere og deres virksomheder, og den har særligt sigte på debat og opfølgning i regionerne. Målgruppen er bl.a. erhvervschefer, erhvervsvejledere, iværksætterrådgivere, etableringsvejledere, revisorer, bankfolk, undervisere, uddannelsessøgende og iværksætterne selv. Og den henvender sig også til politikere og deres embedsmænd, som skal forberede og tage beslutning om den fremtidige iværksætterpolitik.

I publikationen er der anvendt en række fagtermer, som for læsbarhedens skyld ikke forklares hver gang, de optræder i teksten. I stedet er der bagerst i publikationen et ordregister, som man kan slå op i, når en fagterm skal defineres. Som bilag er også medtaget en oversigt over aktuelle initiativer for iværksættere og en liste over væsentlige, nyere publikationer om iværksættere.

Læsere, der vil have en mere detaljeret viden om data og metode, eller som vil studere de udførlige statistikker, henvises til publikationen ”Iværksættere i 1990’erne – statistisk portræt nr. 3”, som Erhvervsfremme Styrelsen har udgivet i foråret 2001.

Juni 2001

1. Hovedresultater

Antal nye virksomheder

Der *starter* ca. 16.000 nye virksomheder hvert år i Danmark. Antallet af nye virksomheder er steget med ca. 1.000 virksomheder om året siden 1996. Etableringsandelen (nye virksomheder i forhold til den samlede bestand af virksomheder) er i 1998 steget til 7,0% mod 6,4% i 1996.

Brancherne

De fleste virksomheder etableres inden for *brancherne Forretningsservice* og *Detailhandel*. Virksomhederne ligner hinanden på mange punkter, fx har den overvejende andel af de personligt ejede virksomheder kun en lille omsætning, og de er uden ansatte. Der er imidlertid store forskelle mellem brancherne. Den største vækst er sket inden for *IT-konsulentvirksomhed* med ca. 1.400 nye virksomheder i 1998. Der er store geografiske forskelle, og de fleste nye virksomheder etableres i Københavnsområdet og i de store amter som fx Århus amt.

Skaber dynamik i det danske erhvervsliv

Statistikken viser, at iværksætterne i høj grad medvirker til at *skabe dynamik i det danske erhvervsliv*. Det er særligt tilgangen af nye virksomheder inden for serviceerhvervene, der udgør en stigende tilgang fra 1995 og frem. *Forretningsservice* har i 1998 den højeste etableringsandel af alle brancher, idet 10% af virksomhederne inden for denne branche startede samme år. Dette skyldes udviklingen inden for *IT-konsulentvirksomhed*. Tilgangen af nye virksomheder afspejler derfor den generelle udvikling fra et industrisamfund mod et service- og videnssamfund. Dette illustreres også af, at den årlige tilgang af nye virksomheder inden for *Industri* siden 1990 har udgjort en stadig mindre andel af samtlige nye virksomheder - en tilbagegang fra 9% til 6% i perioden fra 1990 til 1998.

Overlevelse

Virksomhedernes *overlevelse* er på 43%. Mere nøjagtigt vil det sige, at 43% af alle de personligt ejede virksomheder, der blev etableret i 1994, stadig var i drift fire år senere. Det betyder, at mere end halvdelen har måttet dreje nøglen om. Der er stor forskel på overlevelsen efter de fire år i heltidsvirksomheder (56%) og deltidsvirksomheder (26%). De to første år er særligt kritiske - især for deltidsvirksomhederne. Der er således noget, der tyder på, at en indsats i de første år efter start kan have en stor effekt. Jo flere år iværksætterne har været i gang, desto færre falder fra.

Vækst

Væksten stiger kraftigt i de nye virksomheder i de første år efter etableringen. Det gælder både omsætningen og beskæftigelsen. *Væksten* er større i heltidsvirksomheder end i deltidsvirksomheder, og den er større

i virksomheder i selskabsform (ApS, A/S m.v.) end i personligt ejede virksomheder. Der er store forskelle mellem brancherne.

De *genstartede virksomheder*, dvs. virksomheder der startes af iværksættere, som tidligere har måttet dreje nøglen om, udgør 16% af antallet af de nye virksomheder. De genstartede virksomheder klarer sig lige så godt som de helt nye virksomheder - og bedre hvad angår overlevelse. De genstartede virksomheder har gennemsnitligt flere ansatte i startåret, og overlevelsen er efter fire år højere end i de helt nye virksomheder. Der er i øvrigt ikke de store forskelle mellem de genstartede og de helt nystartede virksomheder.

Kønsfordelingen blandt iværksætterne er bemærkelsesværdig skæv. Kvinderne udgør fortsat kun 30% af iværksætterne, hvad der står i kontrast til kvindernes høje deltagelse på arbejdsmarkedet (46%). Kvinders virksomheder overlever godt - især når man tager i betragtning, at iværksætterkvinder har et ringere udgangspunkt end mænd i form af bl.a. erhvervs erfaring og branchekendskab. Nye undersøgelser fra Erhvervsfremme Styrelsen og OECD viser, at kvinders motiver og barrierer for at starte virksomhed er forskellige fra mænds. Og de viser også, at kvinderne har erfaringer og kompetencer, der er nyttige for erhvervslivet. Dette giver udgangspunkt for, at indsatsen i højere grad også bør understøtte kvindernes store potentiale.

Gennemsnitsiværksætteren er en yngre, dansk mand på 25-39 år. De fleste iværksættere lever i parforhold, og mange har små børn under skolealderen. Desuden er der relativt mange med udenlandsk statsborgerskab. Iværksætterne har generelt gode kompetencer i form af uddannelse, erhvervs erfaring og branchekendskab. Der er i øvrigt blandt iværksætterne en stor mangfoldighed, som omfatter kvinder, ældre, helt unge og udlændinge.

Det er karakteristisk, at iværksætterne i løbet af 1990'erne er blevet *yngre*. Hvor 50% af iværksætterne i 1990 var under 35 år, er andelen i 1998 steget til 60%. Og opinionsundersøgelser viser, at interessen for at blive iværksætter er stærkt stigende blandt de unge. Dette tyder på, at der er et holdningsskifte på vej blandt de unge væk fra den lønmodtagerkultur, der traditionelt præger Danmark.

Der er *forskelle mellem brancher*, der kan henføres til iværksætternes baggrund. Fx har deres baggrund betydning for deres valg af branche. Det, der betyder noget, er særligt køn, uddannelse og branchekendskab. Mændene vælger hovedsagelig *Bygge og anlæg*, *Handel med biler* og *Transport*. Kvinderne vælger i højere grad *Detailhandel*, *Hotel og restauration* og *Øvrige tjenesteydelser*. Og der er forskelle på den

Genstartede
virksomheder

Kønsfordelingen

Gennemsnits-
iværksætteren

Iværksætterne
bliver yngre

Forskelle mellem
brancher

Fællestræk i iværksætternes baggrund på tværs af brancher

uddannelsesmæssige baggrund brancherne imellem. Inden for *Industri, Bygge og anlæg* samt *Handel med biler* har iværksætterne hovedsagelig en erhvervsfaglig uddannelse, mens iværksætterne inden for *Forretningsservice* i højere grad har videregående uddannelse.

Men der er også *fællestræk i iværksætternes baggrund på tværs af brancher*. *Bygge og anlæg* og *Handel med biler* er de to brancher, hvor iværksætterne har flest fællestræk: Der er relativt flest mænd, flest under 40 år, flest med en erhvervsfaglig uddannelse og flest med branchekendskab. Modsat er det i disse brancher, at der er relativt færrest med en videregående uddannelse, og færrest der tidligere har været beskæftiget i den offentlige sektor. Iværksætterne inden for *Hotel og restauration* samt *Detailhandel* ligner også hinanden. I begge brancher er der relativt mange kvinder og mange udlændinge, mens det kun er en mindre del af iværksætterne, der har formel uddannelse eller erhvervs erfaring. Det er således to brancher, hvor iværksætterne karakteriseret ved et lavt formelt kompetenceniveau.

Iværksættertyper

Iværksætterne er opdelt i fire *iværksættertyper*. Det er sket for at vurdere virksomhedernes *vækst* ud fra den antagelse, at der er grundlæggende forskelle på iværksætterne, afhængig af om de vælger at være arbejdsgivere eller ej. De fire typer er: deltidsiværksættere uden ansatte, heltidsiværksættere uden ansatte, vækstorienterede iværksættere med 1-4 ansatte og vækstiværksætterne med mindst 5 ansatte. Væksten i omsætning og beskæftigelse er størst blandt vækstiværksætterne og næststørst blandt de vækstorienterede iværksættere. Vækstiværksætternes virksomheder er ikke alene store sammenlignet med de øvrige overlevende virksomheder, men også i erhvervslivet generelt.

Faktorer med betydning for overlevelse

Alder i kombination med *generel erfaring* er det mest afgørende for, om iværksætterne overlever med deres virksomheder. Desuden betyder *specifik erhvervs erfaring* og *branchekendskab* meget.

Rådgivning

Iværksættere, der har fået *rådgivning*, har efter fire år en betydelig bedre overlevelse (62%) end iværksættere, der ikke har modtaget rådgivning (40%). Statistikken bekræfter hermed, at rådgivning har en længerevarende effekt på, hvordan iværksætterne klarer sig. Overlevelsesanalyserne viser, at rådgivning er så vigtig i forhold til overlevelse, at det reelt kun er valg af branche og branchekendskab, der overskygger virkningen af rådgivning.

"Super-overleverer"

"*Super-overleverer*" kaldes de iværksættere eller genstartere, som har branchekendskab, erhvervs erfaring samt faglig uddannelse med i bagagen. Ofte har de også modtaget rådgivning. "Super-overleverne" har en overlevelsessandsynlighed på 60% - sammenlignet med, at overle-

velsesprocenten for samtlige iværksættere er på 43%. Disse "super-overlevende" finder vi blandt vækstiværksætterne og de vækstorienterede iværksættere, som bidrager mest til økonomisk og beskæftigelsesmæssig vækst. Analysen viser, at de kompetencer, der er vigtige for overlevelsesmulighederne, også er vigtige for virksomhedernes muligheder for vækst og overlevelse. "Super-overleverne" kan udpeges, før de starter deres virksomhed. De identificerede karakteristika kan derfor være et praktisk værktøj i erhvervspolitikken.

Genstarterne ligner iværksætterne. De klarer sig rimeligt godt. Resultaterne slår hul på myten om, at spillet er ude, når man først én gang er gået ned med sin virksomhed. Man *kan* rejse sig igen med succes i ny virksomhed. Der er dog nogle karakteristiske forskelle. Kønssammensætningen er mere skæv blandt genstarterne end blandt iværksætterne, og der var væsentligt flere arbejdsløse året før, de etablerede virksomhed. De genstartede virksomheder har en lavere vækst end de helt nye virksomheder både med hensyn til omsætning og beskæftigelse. Endelig er der langt færre baggrundsfaktorer, der har indflydelse på, om genstarterne overlever med deres virksomheder, end det er tilfældet med iværksætterne. Det, der virkelig betyder noget, er genstarternes egne erfaringer med at drive virksomhed.

Kun hver tredje iværksætter er en *kvinde*. Kvinder vælger ofte servicebrancher inden for traditionelle kvindefag. Kvinders virksomheder overlever godt - især når man tager i betragtning, at iværksætterkvinder har et ringere udgangspunkt i form af bl.a. manglende erhvervs erfaring og branchekendskab. Kvinderne er sjældnere deltidsiværksættere end deres mandlige kolleger. De starter deres virksomheder med mindre investering og har lavere omsætning, og de starter i højere grad virksomhed for at få mere helhed i tilværelsen end ud fra ønsket om vækst.

De *innovative iværksættere* er en meget ressourcestærk gruppe af iværksættere. Højere uddannelse og bedre økonomisk grundlag præger profilen. Hovedparten er mænd. Kun 5% er kvinder. De innovative iværksættere vælger især at starte virksomhed inden for IT/Kommunikation, som er den branche, hvor antallet af virksomheder stiger mest. Det giver belæg for, at det er velbegrundet at målrette dele af iværksætterpolitikken konkret mod de innovative iværksættere for at skabe "spydspidserne" i dansk erhvervsliv. Det er desuden væsentligt at indrette initiativerne på en sådan måde, at også kvinder finder det attraktivt at vælge at starte innovative virksomheder.

Sammenlignet med andre lande er Danmarks aktivitet på iværksætterområdet relativt høj. Sammenligninger er foretaget med Sverige, Holland, Frankrig og Schweiz. Etableringsandelen ligger tæt på 7% i alle

Genstarterne

Kvindelige
iværksættere

Innovative
iværksættere

International
sammenligning

lande - dog med undtagelse af Schweiz, som har en meget lavere etableringsandel. Danmark er det land, hvor etableringsandelen er vokset mest fra 1996 til 1998. Med hensyn til etableringshyppigheden, som siger noget om, hvor udbredt iværksætteri er i den voksne befolkning, ligger Danmark på 2. pladsen med 4,5 nye virksomheder pr. 1.000 indbyggere. Danmark er det eneste af de undersøgte lande, hvor etableringshyppigheden er steget i den pågældende periode. Hermed gøres der op med, at Danmark har alt for få nye virksomheder sammenholdt med de øvrige lande i Europa. På trods af, at internationale sammenligninger bør ske med varsomhed, viser analysen, at Danmark ligger relativt højt placeret i en international sammenligning, og at der er sket en vækst i de sidste par år.

2. Tilgang af nye virksomheder

Erhvervsstrukturen og virksomhederne er under forandring. Informati- onsteknologien ændrer drastisk produktionsmåder, arbejdsorganisering og selve måden at drive forretning på. Erhvervslivet er i fuld gang med at omstille sig til ”den ny økonomi”, som er baseret på viden.

Iværksætterne og deres virksomheder har betydning for denne omdan- nelse af samfundet. De kan forbedre erhvervslivets konkurrenceevne, eksport og fleksibilitet. De kan skabe fornyelse og inspiration. Og de bidrager til beskæftigelsen, fordi de helt små virksomheder skaber en væsentlig del af de nye job.

Der er i dag en positiv udvikling i gang i iværksætterkulturen i Dan- mark. Det er derfor vigtigt at følge udviklingen i tilgangen af nye virk- somheder i de forskellige brancher samt belyse udviklingstendenserne. Denne viden giver et godt udgangspunkt for initiativer, der kan fremme iværksætterkulturen.

Hvert år starter omkring 16.000 nye virksomheder i Danmark. Tallet har ligget nogenlunde konstant siden 1990 - dog med mindre udsving. *Tilgangen* har været størst de to sidste år, hvor antallet af nye virksom- heder er steget med ca. 1.000 virksomheder om året. Etableringsandelen, dvs. nye virksomheder i forhold til den samlede bestand af virk- somheder, er i 1998 steget til 7,0% mod 6,4% i 1996.

Der starter imidlertid ikke lige mange nye virksomheder i alle *bran- cher*. Den største tilgang ses inden for *Forretningsservice* og *Detail- handel*. Tilgangen er allerstørst inden for IT-branchen, som hører ind under *Forretningsservice*. Her er det særligt IT-konsulentvirksomhe- der, som har haft en markant stigning. I 1992 udgjorde *IT-konsulent- virksomhed* ca. 12% af alle nye virksomheder. I 1998 var denne andel steget til ca. 22%. Omvendt starter der færrest virksomheder inden for *Industri*. I 1998 udgjorde de kun ca. 6% af samtlige nye virksomheder sammenlignet med ca. 9% i 1992. Tilgangen hænger sammen med ændringer i erhvervsstrukturen, hvor samfundet ændrer sig fra et indu- strisamfund til et IT- og servicesamfund.

De 16.000 nye virksomheder, der starter hvert år, ligner hinanden på mange punkter, fx vedr. *ejerform*. Det er almindeligt, at de nye virk- somheder er personligt ejet enten som et enkeltmandsfirma eller som et interessentskab. Kun 13% starter i selskabsform.

Tilgangen af virksomheder

Brancher

Ejerform

Det er også almindeligt, at de nye virksomheder det første år er meget små med en lille *omsætning* og uden *ansatte*. I gennemsnit er omsætningen det første år på godt 450.000 kr., og det er kun 13% af de nye virksomheder, som har ansatte i det år, de etableres. Hvis virksomheder har ansatte, så drejer det sig typisk om højst 2-4 personer.

Brancherne har meget *forskellige vilkår, som ofte er strukturelt bestemt*. Det gælder fx antallet af ansatte. *Hotel og restauration* har flest ansatte, mens *Forretningsservice* har færrest. Det hænger sammen med, at behovet for ansatte er meget forskelligt i de to brancher. I *hotel- og restaurationsbranchen* er det de lange åbningstider, perioder med spidsbelastning og de mange forskelligartede jobfunktioner, der skal varetages på én og samme tid, der gør det vanskeligt for en ejer i denne branche at klare virksomheden alene. Omvendt inden for *Forretningsservice*, hvor det ofte er forholdsvis nemt for en ejer af fx en konsulentvirksomhed at klare alle funktioner selv fra skrivebordet og i den direkte kontakt med kunderne - i hvert fald i starten.

Der er store forskelle i *omsætningen* i de forskellige brancher. Det har først og fremmest at gøre med, om en branche er afhængig af vareindkøb eller ej. *Engroshandel* og *Hotel og restauration* er fx brancher, hvor man ikke kan drive virksomhed, hvis man ikke indkøber varer. Omvendt er det muligt at etablere virksomhed næsten uden indkøb af varer, hvis man vælger at starte op inden for *Forretningsservice* og *Øvrige tjenesteydelser*.

Der starter ikke lige mange nye virksomheder overalt i landet. Der er store *geografiske forskelle*. Fx etableres der flest nye virksomheder i de store amter, fordi indbyggerantal og kundeunderlag er gunstigere for start af ny virksomhed end i de små amter. Der er flest nye virksomheder pr. indbygger i Københavnsområdet. Også fordelingen af brancher varierer fra amt til amt. Som eksempler kan nævnes, at der i Ribe amt starter mange nye virksomheder inden for *Industri*, som har en ret høj omsætning, mens der i Frederiksberg kommune etableres mange nye virksomheder inden for *Forretningsservice*, der har en ret lav omsætning.

Disse geografiske forskelle hænger i et kompliceret samspil sammen med forskelle i erhvervsstruktur, befolkningssammensætning, indkomstforhold, efterspørgsel samt antallet af potentielle iværksættere.

Sammenfattende kan det konstateres, at der starter ca. 16.000 nye virksomheder hvert år i Danmark, og at der er en stigende tendens. De fleste virksomheder etableres inden for *Forretningsservice* og *Detailhandel*. Virksomhederne ligner hinanden på mange punkter, fx er der en

Omsætning

Ansatte

Forskellige vilkår, som ofte er strukturelt bestemt

Branchebestemte forskelle i omsætningen

Geografiske forskelle

Sammenfatning

overvejende andel af personligt ejede virksomheder, med lille omsætning og uden ansatte. Der er imidlertid store forskelle mellem brancherne, ligesom der er geografiske forskelle.

3. Overlevelse og vækst i nye virksomheder

Der er behov for flere nye virksomheder i Danmark. Selve væksten i antallet af nye virksomheder er væsentlig for økonomien og dynamikken i samfundet.

Men endnu vigtigere er det, at vi får flere nye virksomheder, som overlever godt - og som vokser. Det vil give vækst i den danske økonomi. Det gælder derfor om at finde ud af, hvad der karakteriserer en succesvirksomhed og på hvilken måde, de overlevende virksomheder klarer sig og udvikler sig: Hvordan går det med deres omsætning? Har de ansatte? Hvor mange ansatte har de? Hvordan er deres vækst over en kortere eller længere periode?

En øget viden om såvel de virksomheder, som overlever og vokser, som om de virksomheder, der bukker under, er nødvendig for at kunne sætte ind med de rigtige erhvervspolitiske initiativer. Det har i denne forbindelse vist sig hensigtsmæssigt at opdele virksomheder i "heltidsvirksomheder", hvor ejeren bruger fuld tid eller mere på driften af virksomheden, og "deltidsvirksomheder", som oftest drives som deltidsbeskæftigelse ved siden af et lønmodtagerjob.

Med hensyn til *tilgangen*, så starter der flest nye virksomheder som heltidsvirksomheder. I 1994 er 60% heltidsvirksomheder, mens 40% er deltidsvirksomheder. *Forretningsservice* er den største branchegruppe blandt heltidsvirksomhederne (28%). Deltidsvirksomhederne er koncentreret i få brancher, idet 80% af deltidsvirksomhederne er etableret inden for *Engroshandel*, *Detailhandel* og *Forretningsservice*.

Det er indlysende, at der ikke kan blive lagt de samme ressourcer i de to typer virksomheder. Vilklårene for *overlevelsen* er derfor væsensforskellige. Efter fire år er 43% af alle de personligt ejede virksomheder, der blev etableret i 1994, stadig i drift. Det vil altså sige, at langt over halvdelen har måttet dreje nøglen om. Overlevelsen er bedst for heltidsvirksomhederne. Efter fire år er det 56% af heltidsvirksomhederne, der overlever, mens det kun er 26% af deltidsvirksomhederne, der stadig er i gang. De to første år er særligt kritiske for deltidsvirksomhederne, idet det især er i denne periode, at mange deltidsvirksomheder lukker.

Med hensyn til *branche*, så finder vi den bedste overlevelse blandt heltidsvirksomheder inden for *Øvrige tjenesteydelser*, idet 69% af virk-

Heltids- og deltidsvirksomheder

Tilgang

Overlevelsen

Branche

somhederne stadig er i live efter de fire år. Omvendt er forretningsdøden størst inden for *Hotel og restauration*, hvor kun 44% overlever. - Blandt deltidsvirksomhederne er der ligeledes store branchemæssige forskelle på overlevelsen. De virksomheder, der bedst overlever, finder vi inden for *Handel med biler*, hvor 40% overlever. Omvendt ser vi den største dødelighed inden for *Transport og Detailhandel*, hvor kun 19% af virksomhederne efter de fire år stadig er i gang.

Også *ejerformen* har indflydelse på overlevelsen. Heltidsvirksomheder, der etableres som selskaber, har en større sandsynlighed for at overleve end de personligt ejede virksomheder - hhv. 65% og 55%. Årsagen er sandsynligvis, at virksomheder, der etableres som selskaber, har en større egenkapital og kombinerede vidensressourcer end de personligt ejede virksomheder. Større kapital og videnressourcer øger muligheden for overlevelse. Forskelle kan ikke registreres for deltidsvirksomhedernes vedkommende, fordi stort set alle er etableret som personligt ejede virksomheder.

Væksten er naturligt nok markant større i heltidsvirksomhederne end i deltidsvirksomhederne. Det gælder både omsætning og antallet af ansatte.

Den største omsætning skabes i heltidsvirksomheder, der etableres som selskaber. Omsætningen er næsten 5 gange så stor som den gennemsnitlige omsætning i de personligt ejede nye virksomheder, og forskellen øges i årene, efter at virksomheden er etableret.

Det er alligevel bemærkelsesværdigt, at *omsætningen* på de fire år er relativt stor også i deltidsvirksomhederne. I løbet af de fire år har relativt mange deltidsvirksomheder fået en så stor omsætning, at de nu må betegnes som heltidsvirksomheder. Resultaterne tyder på, at deltidsvirksomhederne har mange startproblemer, men at en del har et vækstpotentiale.

Når vi ser på brancherne, så finder vi den største vækst i omsætningen inden for *Engroshandel*, som har firedoblet sin omsætning på de fire år - hvad der hænger sammen med, at denne branche er afhængig af varekøb og -salg. *Forretningservice* og *Øvrige tjenesteydelser* har haft den mindste stigning i omsætningen, og de har stadig efter de fire år den mindste omsætning af alle brancher.

Men væksten skal ikke kun måles ved stigning i omsætningen. Også *antallet af ansatte* siger noget om, hvor godt en given virksomhed klarer sig. Der har været en ganske god stigning i antallet af ansatte på de fire år, og antallet af ansatte er steget inden for alle brancher. Dette

Ejerformen

Væksten

Omsætningen

Antallet af ansatte

skyldes, at stadig flere virksomheder får ansatte, men også at antallet af ansatte i virksomhederne med ansatte stiger. I løbet af de fire år er der kommet stadig flere arbejdsgivere med stadig flere ansatte.

Det samlede antal ansatte er steget til mere end 8.000 - eller det samme som en stigning på lidt over 170%. Væksten i antallet af ansatte er særligt sket inden for *Engroshandel*. I løbet af de fire år er væksten 3-doblet. Den laveste vækst i antal ansatte findes blandt virksomhederne inden for *Hotel og restauration* og *Øvrige tjenesteydelser*, hvor antallet af ansatte kun er fordoblet i de forløbne fire år.

Af de overlevende virksomheder var det 15%, der var arbejdsgivere i etableringsåret. Fire år senere er der næsten dobbelt så mange virksomheder, som er arbejdsgivere, nemlig 27%. *Hotel og restauration* er den branchegruppe, som har flest virksomheder med ansatte - og dermed har den højeste arbejdsgiverandel. I 1994 havde 39% af virksomhederne inden for *Hotel og restauration* ansatte, og det var i 1998 steget til 52%. Den laveste arbejdsgiverandel findes blandt virksomhederne inden for *Forretningsservice*, hvor kun 7% af virksomhederne havde ansatte i 1994, hvad der var steget til 16% i 1998.

Udviklingen på længere sigt

Hvordan ser udviklingen så ud på lidt *længere sigt*? Hypotesen er, at det særligt er i starten, at mange falder fra, og at når først de virksomheder, som har haft uoverstigelige vanskeligheder er ophørt, overlever de øvrige virksomheder - også ud over de fire år. Hvis dette holder stik, er der belæg for, at det specielt er i de første par år, at der skal sættes ind med rådgivning og støtte i øvrigt.

Overlevelsesmønster

Udviklingen fra 1990 til 1998 er kortlagt, og resultaterne viser det samme *overlevelsesmønster* som beskrevet ovenfor. Inden for alle brancher er der i et længere tidsperspektiv færre og færre virksomheder, der ophører.

Væksten

Der er markant forskel på *væksten* mellem brancherne. Den største vækst findes inden for Bygge og anlæg, hvor omsætningen pr. virksomhed steg med 264%. Den mindste vækst i omsætningen findes inden for *Hotel og restauration*, hvor omsætningen kun øges med 67%.

Omsætningen

Antallet af ansatte

Stigningen i *omsætningen* var for samtlige af de overlevende virksomheder på 50%. Og *antallet af ansatte* steg med nogenlunde det samme. Den øgede beskæftigelse i de nye virksomheder i løbet af perioden skyldes især, at beskæftigelsen er steget blandt virksomheder, der i forvejen har ansatte.

Sammenfattende kan det konstateres, at 43% af alle de personligt ejede virksomheder overlever fra 1994 til 1998. Heltidsvirksomhederne overlever bedst (56%), mens det kun er 26% af deltidsvirksomhederne, der efter fire år stadig er i gang. Virksomheder i selskabsform overlever bedre (65%) end de personligt ejede virksomheder (55%). Væksten er markant større i heltidsvirksomhederne - og størst i heltidsvirksomheder, der etableres som selskaber. Det er forholdsvis sjældent, at virksomheder, som har overlevet i fire år, må lukke. Har man først overlevet de fire år, er der en positiv udvikling i gang med øget omsætning og mulighed for at ansætte flere medarbejdere. Brancheforskellene består - og mønstre for både antal ansatte og omsætning er stort set de samme på kort som på længere sigt.

4. Genstartede virksomheder

Virksomheder, der startes af personer, som tidligere har startet virksomhed, kaldes "genstartede virksomheder". Denne type virksomheder er ikke med i statistikken over de helt nye virksomheder. De genstartede virksomheder har imidlertid erhvervspolitisk betydning, fordi der er tale om en tilgang af virksomheder, der repræsenterer en ny aktivitet i økonomien på et tidspunkt, hvor virksomheden genstartes.

Der er ikke tidligere lavet undersøgelser i Danmark af de genstartede virksomheder. Vi har derfor ikke tidligere vidst, om disse virksomheder adskiller sig fra de helt nye virksomheder, fx med hensyn til overlevelse og vækst. Det er fx muligt, at de genstartede virksomheder har en højere overlevelseshandel end de helt nye virksomheder. Ejeren har pr. definition etableret virksomhed før og har derigennem fået erfaring med at starte og drive egen virksomhed.

I 1994 blev der etableret 2.484 genstartede virksomheder. De genstartede virksomheder er blevet sammenlignet med de 15.499 helt nye virksomheder, som startede samme år. De genstartede virksomheder udgør 16% af de helt nye virksomheder.

Det er karakteristisk, at *branchefordelingen* blandt genstarterne ikke er meget anderledes blandt for de nystartede virksomheder. For begge grupper er *Forretningsservice* dominerende, hvad der hænger sammen med den ny erhvervsstruktur i et samfund, som er domineret af service og informationsteknologi. Også *Engros- og Detailhandel* er relativt store brancher i begge grupper.

Det er bemærkelsesværdigt, at der er temmelig mange genstartede virksomheder inden for *Bygge og anlæg*. Det hænger sandsynligvis sammen med, at mange virksomheder inden for *Bygge og anlæg* etableres som projekter. Virksomheden etableres og lukkes i takt med projektets løbetid. Så går der måske nogle år, hvor virksomheden ligger stille, indtil et nyt projekt bliver realiseret. Det giver et relativt højt antal genstartede virksomheder.

Omsætningen i de genstartede virksomheder er i etableringsåret på et lidt højere niveau end omsætningen i de helt nye virksomheder. Og i løbet af de fire år bliver den gennemsnitlige vækst i omsætningen fordoblet i de genstartede virksomheder, hvad der er ganske pænt. Men samlet set er væksten i omsætningen større blandt de helt nye virksom-

Branche-
fordelingen

Omsætningen

heder. Det betyder, at de genstartede virksomheder starter på et højere niveau end de helt nye virksomheder, som så til gengæld i løbet af de fire år får en vækst, der er større end genstarternes.

10% af de genstartede virksomheder har *ansatte* i etableringsåret (1994). Det svarer ganske nøje til, hvad vi har set hos de helt nye virksomheder. Men overraskende nok har de genstartede virksomheder i etableringsåret i gennemsnit flere personer ansat (4,3 personer) end de helt nye virksomheder, som kun har 3,1 ansatte. Det er særligt inden for de arbejdsintensive brancher som *Industri, Engroshandel og Hotel og restauration*, at der er mange ansatte i de genstartede virksomheder. I disse brancher drejer det sig om gennemsnitligt dobbelt så mange ansatte som i de helt nye virksomheder.

I begge grupper er der et voksende antal virksomheder, der ansætter medarbejdere i løbet af de fire år - dog er andelen af virksomheder med ansatte steget mest i de helt nye virksomheder. Dette mønster finder vi i alle brancher.

Genstarterne starter altså på et højere niveau. Det kan betyde, at genstarterne af erfaring har fundet ud af, at det lønner sig at ansætte personale rimeligt hurtigt, og at de derefter ansætter nye medarbejdere, når behovet melder sig. De helt nye virksomheder starter i sammenligning hermed beskedent - og så ansætter de flere, når de kan se, at virksomheden kan bære det.

61% af de genstartede virksomheder er heltidsvirksomheder. Det svarer til andelen af heltidsvirksomheder blandt de helt nye virksomheder. Når vi ser på *overlevelsen*, så er der markant flere genstartede heltidsvirksomheder (57%) end deltidsvirksomheder (30%), der overlever. Denne fordeling svarer meget godt til resultaterne for de helt nye virksomheder.

Der er imidlertid en række *branchemæssige forskelle* mellem de to virksomhedstyper. Fx har de genstartede virksomheder en lavere overlevelse inden for *Bygge og anlæg*. Dette kan skyldes, at de genstartede virksomheder kun er aktive i forbindelse med enkeltstående projekter, og at de fra starten kun er etableret i en begrænset periode. - Omvendt har de genstartede virksomheder en højere overlevelse indenfor *Engros- og Detailhandel* end de helt nye virksomheder. Forklaringen på dette kan være, at genstarterne har et forudgående kendskab til branchen og det at starte egen virksomhed. Det er vigtige kompetencer, som forbedrer muligheden for overlevelse ganske betydeligt.

Ansatte

Overlevelsen

Branchemæssige forskelle

Omsætning og antallet af ansatte

Den gennemsnitlige *omsætning* og *antallet af ansatte* i henholdsvis de genstartede og helt nye virksomheder er på samme niveau i startåret. Derimod er både omsætningen og tilgangen af ansatte i de følgende fire år noget højere blandt de helt nye virksomheder. Undersøgelsen af væksten i de første år efter starten tyder på, at de genstartede virksomheder fra starten etableres på det niveau, som virksomheden skal drives på. Derimod udvikles de helt nye virksomheder over en lidt længere periode. Det betyder, at de helt nye virksomheder er mere vækstorienterede.

Sammenfatning

Sammenfattende kan det konstateres, at de genstartede virksomheder udgør 16% af de helt nye virksomheder. De genstartede virksomheder klarer sig godt - både hvad angår overlevelse og vækst. Der er ikke de helt store forskelle mellem de genstartede og de helt nye virksomheder, selv om de helt nye virksomheder er mere vækstorienterede. Det tyder på, at de genstartede virksomheder fra starten etableres på det niveau, som virksomheden skal drives videre på.

5. Iværksætterne - et portræt af personerne bag de nye virksomheder

I de tidligere kapitler er de nye og genstartede virksomheder karakteriseret i et virksomhedsperspektiv. Vi har set på, hvor mange virksomheder der etableres og deres fordeling på brancher. Og vi har fået belyst, hvordan det ser ud med virksomhedernes størrelse, overlevelse og vækst.

Personerne bag virksomhederne, iværksætterne, har naturligvis betydning for, hvilke nye virksomheder der etableres. Iværksætterne og deres vilkår har været sat højt på den erhvervspolitiske dagsorden i de seneste år. Det generelle indtryk er, at klimaet ikke er det bedste for etablering af virksomhed i Danmark, og at iværksætterne slås med mange problemer som fx manglende finansiering, regnskab, lovgivning, administrative byrder, salg, marketing m.v. Det er derfor vigtigt at skaffe sig større viden om, hvem det er, der vælger at blive iværksættere, samt hvad der er deres vilkår og barrierer. Det vil erhvervspolitisk give bedre mulighed for at bedre klimaet og skabe grundlag for udvikling af iværksætterpolitikken.

Størstedelen af de nye virksomheder er personligt ejede og uden ansatte i de første år. Der er derfor et betydeligt sammenfald mellem iværksætteren og virksomheden.

I dette kapitel beskrives dagens danske iværksættere, umiddelbart inden de vælger at starte egen virksomhed. Som gruppe sammenlignes de med befolkningen generelt i alderen 16 til 66 år. Året er 1998.

Kønsfordelingen

Blandt iværksætterne er der 70% mænd og kun 30% kvinder - hvori- mod der i den samlede arbejdsstyrke er 54% mænd og 46% kvinder. *Kønsfordelingen* blandt iværksætterne er således bemærkelsesværdig skæv, og der har i de seneste år været sat fokus på også at gøre det attraktivt for kvinder at blive iværksættere.

Aldersfordelingen

Ser vi på *aldersfordelingen*, så er det overraskende, at de fleste iværksættere - så mange som 60% - er yngre mennesker under 35 år. Det er dog ikke specielt de helt unge under 25 år, som vælger at blive iværksættere. Det er først, når de unge har afsluttet en uddannelse eller har

nogen erhvervs erfaring, at de vælger at starte virksomhed. Men samlet set er det helt klart, at iværksætterne er meget yngre end befolkningen generelt, idet kun 40% af befolkningen er under 35 år. Til gengæld er der meget få ældre mennesker, der vælger at blive iværksættere. Kun 9% af iværksætterne er over 50 år, hvad der står i stærk kontrast til, at 30% af befolkningen er over 50 år. Den typiske iværksætter er 25-39 år.

Statistikkerne dokumenterer, at iværksætterne er blevet yngre i løbet af 1990'erne. Hvor 50% af iværksætterne i 1990 var under 35 år, er andelen i 1998 steget til 60%. Og opinionsundersøgelser viser, at interessen for at blive iværksætter er markant stigende blandt de unge, hvad der kan hænge sammen med, at uddannelsessystemet gennem de senere år har øget fokus på at blive iværksætter som et muligt erhvervsvalg, samt at det er blevet in at starte egen virksomhed - specielt inden for IT-branchen. Der er i hvert fald noget, der tyder på, at der er et holdnings-skifte på vej blandt de unge væk fra den lønmodtagerkultur, der traditionelt præger Danmark.

Der er som nævnt en tæt sammenhæng mellem iværksætteren og virksomheden. Derfor må det formodes, at iværksætterens *kompetencer* - både i form af formel uddannelse og erhvervsmæssige erfaringer - har afgørende betydning for virksomhedens muligheder for overlevelse og vækst.

Det generelle *uddannelsesniveau* i Danmark har været stigende gennem en årrække. I dag har folk under 40 år hyppigere en gymnasial uddannelse (32%) end folk over 40 år eller mere (13%). Forskellen mellem de yngre og ældre iværksætteres almene uddannelsesniveau er anderledes, idet 28% blandt de yngre og 22% blandt de ældre iværksættere har taget en gymnasial uddannelse. Undersøgelsen viser, at der er forholdsvis mange af de yngre iværksættere, der har grundskole og en erhvervsfaglig uddannelse. Modsat er der blandt de ældre iværksættere forholdsvis mange med en gymnasial eksamen og en videregående uddannelse. Dette tyder på, at begge aldersgrupper er relativt veluddannede sammenlignet med befolkningen generelt - men altså med forskellige typer af uddannelse.

Udover en formel uddannelse har iværksætterne kompetencer i form af *erhvervs erfaring* fra et lønmodtagerjob inden start af egen virksomhed. Mange iværksætterne starter med stor erfaring, idet 44% har mere end 9 års erhvervs erfaring, og gruppen af iværksættere har lidt mere erhvervs erfaring, når man sammenligner med befolkningen generelt. Ikke overraskende har de ældre iværksættere mere erhvervs erfaring end de yngre. Men samtidig er det forholdsvis sjældent, at selv de yngste iværksættere starter egen virksomhed uden erhvervs erfaring.

Kompetencer

Uddannelses-
niveau

Erhvervs erfaring

Den private sektor og den offentlige sektor

Hovedparten af iværksætterne har deres erhvervs erfaring fra *den private sektor*. Blandt de yngre iværksættere har så mange som 81% haft job i den private sektor i året, inden de blev iværksættere. For de ældre iværksættere var det 68%. Omvendt er det relativt få iværksættere, der har erhvervs erfaring fra *den offentlige sektor* - og færrest kommer fra den kommunale sektor. Det betyder, at det er meget sjældent, at fx en pædagog eller en sygeplejerske starter egen virksomhed. Grunden er sandsynligvis, at de med deres uddannelsesmæssige baggrund og arbejds erfaringer har sværere end andre grupper at tage springet og starte egen virksomhed.

Parforhold

De fleste iværksættere lever i *parforhold* - enten som ægtepar eller papirløst - og det gør de i højere grad, end det er almindeligt i befolkningen. Det gælder i særlig grad for de ældre iværksættere. Omvendt er der færre enlige blandt iværksætterne end i befolkningen. Dette tyder på, at iværksætterne gennemsnitligt lever i mere trygge familieforhold, end det er almindeligt i befolkningen.

Mange iværksættere har *små børn*, idet næsten 33% af alle iværksættere har børn under skolealderen. Andelen er noget højere end i befolkningen generelt. Dette hænger sammen med, at iværksætterne generelt er yngre - og at det netop er mellem 25 og 39 år, at man har små børn.

Udlændinge

Blandt iværksætterne er der 9% *udlændinge*. Der er næsten dobbelt så mange som i befolkningen generelt. Årsagen til denne høje andel kan hænge sammen med, at mange udlændinge, som har svært ved at få lønarbejde, vælger at starte sin egen virksomhed som et godt alternativ til arbejdsløshed. En anden forklaring er, at mange udlændinge har en stærkere selvstændighedskultur end mange danskere, og at det derfor ofte er et stærkt ønske for mange udlændinge "at få foden under eget bord".

Ledighed

Der er forholdsvis mange, der bliver iværksættere, efter at de har været *ledige* i året før de startede. Det drejer sig om 10% - mod kun 4% i befolkningen i øvrigt. En forklaring på den højere andel er sandsynligvis, at start af egen virksomhed kan være en vej ud af ledighed og skabe fodfæste på arbejdsmarkedet.

Bruttoindkomst

Det sidste, der er undersøgt for at give en karakteristik af iværksætterne, er deres *bruttoindkomst* i året før de startede virksomhed. Tjente de meget eller lidt? Det viser sig, at der ikke nogen særlig forskel på iværksætterne og resten af befolkningen. Det er dog overraskende, at der blandt de ældre iværksættere er forholdsvis mange med en årlig indkomst på mere end 300.000 kr. i året. Dette gælder for hele 43% i forhold til 32% blandt de beskæftigede generelt. En mulig forklaring

er, at de ældre iværksættere kommer fra lønmodtagerjobs, hvor god uddannelse, erhvervserfaring og branchekendskab var kompetencer, der gav høj løn.

Sammenfattende kan det konstateres, at iværksætterne hovedsagelig er yngre mænd i alderen 25-39 år - og at iværksætterne er blevet yngre op gennem 1990'erne. De fleste iværksættere lever i parforhold, og mange har små børn under skolealderen. Desuden er der relativt mange udlændinge. Iværksætterne har generelt gode kompetencer i form af uddannelse og erhvervserfaring, som især stammer fra den private sektor.

Sammenfatning

6. Iværksætterne - et portræt fordelt på brancher

I kapitel 5 så vi på iværksætterne som en homogen gruppe for at se, om de adskiller sig fra befolkningen generelt med hensyn til køn, alder, uddannelse m.v.

Vi har allerede konstateret, at virksomhedernes størrelse, omsætning, overlevelse etc. varierer meget fra branche til branche. I dette kapitel ser vi på forskelle mellem iværksætterne, afhængig af hvilken branche de vælger.

Industri

Industri: Inden for denne branche er der generelt tale om mindre forskelle. Men forskelle er der dog. Der er en smule flere mænd end gennemsnittet i brancherne. Mange har en erhvervsuddannelse bag sig og har en lang erhvervs erfaring på 6 år eller mere. Der er en overvægt, som tidligere har været arbejdsløse. Og samtidig er der en lille overvægt med en årlig bruttoindkomst på mere end 200.000 kr. inden virksomhedsstart.

Omvendt ser vi ret få kvinder og meget få udlændinge. Der er også få iværksættere med videregående uddannelse, og der er få med branchekendskab. Det er yderst sjældent, at vi i denne branche finder iværksættere, som tidligere har været ansat i det offentlige.

Bygge og anlæg

Bygge og anlæg: Så mange som 96% af iværksætterne er mænd mod 67% i gennemsnit i de øvrige brancher. Det er den branche, hvor der er flest mænd. Der er også mange unge under 40 år, og det er den branche, som har den højeste andel iværksættere med en erhvervsuddannelse med det mest solide branchekendskab (55% mod 18% i de øvrige brancher). Og relativt mange har tidligere haft en bruttoindkomst på mere end 200.000 årligt. - Omvendt er det den branche, som har færrest kvinder og udlændinge. Og det er også den branche, hvor færrest har fået en studentereksamen, og hvor få har en videregående uddannelse. Endelig er der få, der kommer fra arbejdsløshed.

Handel med biler

Handel med biler: Der er en stor overvægt af mænd, og iværksætterne er meget unge. Relativt mange har en erhvervsuddannelse, og der er en overvægt af iværksættere, som har mere end 6 års erhvervs erfaring. - Omvendt er der ekstremt få kvinder i denne branche, og også udlændinge er i mindretal. Der er endvidere meget få med en videregående

uddannelse, og det er den branche, hvor der kommer færrest fra den offentlige sektor.

Engroshandel: Det er den branche, hvor iværksætterne ligner den gennemsnitlige iværksætter mest. Der er dog en lille overvægt af mænd samt lidt flere med både gymnasial uddannelse og erhvervsuddannelse. Desuden er der markant flere, der lever i par. Der er færre med branchekendskab.

Detailhandel: Det er den branche, der har flest kvinder, og den har også mange udlændinge. Det er endvidere karakteristisk, at iværksætterne har færre kompetencer end i de øvrige brancher. Det gælder både formel uddannelse, erhvervs erfaring og branchekendskab.

Hotel og restauration: Denne branche har den største andel af udlændinge i sammenligning med de øvrige brancher, idet 34,6% er udlændinge mod kun 7% i gennemsnit i de øvrige brancher. Der er også mange kvinder i denne branche. De allerfleste har folkeskolen som eneste formelle uddannelse, og de fleste har mindre end 6 års erhvervs erfaring. Der er desuden en høj andel, der kommer fra arbejdsløshed.

Transport: Denne branche har flere mænd end gennemsnittet i de øvrige brancher, og der er mange enlige. Der er få med videregående uddannelse, og andelen med branchekendskab er lavere end gennemsnittet. Der er få udlændinge. Til gengæld er der markant mange, der tidligere har været ansat i det offentlige.

Forretningsservice: Køn, alder og andel enlige ligner gennemsnittet i de øvrige brancher. Til gengæld er der en markant overvægt af iværksættere med videregående uddannelse. Mange har været ansat i det offentlige og har haft en bruttoindkomst på mere end 200.000 kr. i året, før de startede virksomhed. - Omvendt er der relativt få udlændinge samt få der kommer fra arbejdsløshed. Der er desuden en meget lav andel med lang erhvervs erfaring.

Der er imidlertid store kønsmæssige og uddannelsesmæssige forskelle mellem de forskellige fagområder inden for branchen. Det hænger sammen med, at branchen er meget uensartet. Den består både af vidensintensive erhverv som fx *advokatvirksomhed* og *IT-konsulentvirksomhed*, og af operationelle erhverv som fx *rengøring* og *vinduespudsning*. IT-konsulentvirksomhed er det største enkelterhverv (28%) inden for *Forretningsservice*. 90% af IT-konsulenterne er mænd. Inden for rengøring udgør mændene 55%. Der er endvidere stor forskel i uddannelsesniveaue mellem de enkelte fagområder.

Engroshandel

Detailhandel

Hotel og
restauration

Transport

Forretningsservice

Øvrige tjenesteydelser

Øvrige tjenesteydelser: Efter *Detailhandel* er det den branche, hvor der er flest kvinder. Der er markant mange, der har været lønmodtagere i det offentlige, og relativt mange har branchekendskab. En stor gruppe har startet virksomhed fra arbejdsløshed, og mange har haft en bruttoindkomst på under 200.000 kr.

Sammenfatning

Sammenfattende kan det konstateres, at iværksætternes baggrund har betydning for deres valg af branche. Det er særligt køn, uddannelse og branchekendskab, som slår igennem i branchevalget. Der er forskelle brancherne imellem - men der er også fællestræk på tværs af enkeltbrancher.

7. Iværksætternes overlevelse

Nye virksomheders overlevelseshyppighed afhænger i høj grad af branchen. Forskellene mellem brancherne kan dels skyldes strukturelle og markedsmæssige forhold (se kapitel 2). Men de kan også skyldes, at iværksætterne er forskellige brancherne imellem (se kapitel 6).

Som tidligere berørt i kapitel 3 er overlevelsesandelen i de personligt ejede virksomheder i 1998 efter fire år på 43% - eller i tal vil det sige, at 5.948 iværksættere overlever med deres virksomheder af de i alt 13.827, der startede i 1994. Det er særligt i de første to år, at mange falder fra. Jo flere år iværksætterne har været i gang, desto færre falder fra.

De højeste overlevelsesandele finder vi inden for *Industri, Bygge og anlæg, Handel med biler* samt *Øvrige tjenesteydelser*. Her er ca. 60% af virksomhederne stadig i drift efter de fire år. Modsat finder vi de laveste overlevelsesandele inden for *Engros- og Detailhandel*, hvor det kun er ca. 33%, der overlever de første fire år. Overlevelsesandelen inden for de resterende branchegrupper er som gennemsnittet.

Iværksætternes forudsætninger for at drive egen virksomhed kan være forskellig fra branche til branche. I dette kapitel skal vi se nærmere på sammenhængen mellem virksomhedernes overlevelseshyppighed og iværksætternes baggrund - denne gang i et branchemæssigt perspektiv. Udover betydningen af køn, alder, uddannelse etc., vil også rådgivningens betydning blive belyst. Hensigten er at finde de vigtigste variable, som kan give forståelse for de forskellige overlevelsesmønstre hos iværksætterne.

Køn

Ser vi først på *køn*, så overlever kvinder og mænd næsten lige godt med deres virksomheder, især når man tager højde for, at iværksætterkvinderne generelt har et ringere udgangspunkt end iværksættermændene. Ser vi udelukkende på de rå tal, så overlever mændenes virksomheder lidt bedre. Men forskellen afhænger i høj grad af, hvilken branche der er tale om. Fx er overlevelsen inden for *Bygge og anlæg* samt *Transport* markant højere blandt de mandlige iværksættere end blandt de kvindelige. Omvendt har kvinderne en svagt højere overlevelsesandel inden for *Øvrige tjenesteydelser* og *Forretningsservice*. Dette hænger sammen med, at iværksættere klarer sig godt inden for de brancher,

hvor de har stærke kompetencer og personlige ressourcer som fx uddannelse, motivation, erhvervs erfaring og branchekendskab.

Ser vi dernæst på *alder*, er der en markant bedre overlevelse blandt de ældre iværksættere, og overlevelsesandelen er stigende med iværksætternes alder. Dette er ikke overraskende, da det generelle erfaringsgrundlag - og dermed en række kompetencer - udbygges med alderen. Alderens betydning for overlevelsen slår tydeligst igennem inden for *Engroshandel*, *Detailhandel* og *Forretningsservice*.

Det er undersøgt, hvad den *formelle uddannelse* betyder for overlevelsen? Det viser sig, at et højt uddannelsesniveau ikke betyder særligt meget for overlevelsen. Overraskende nok er det iværksættere, der kun har grundskoleeksamen, som overlever bedst. Næstbedst overlever iværksættere med erhvervsuddannelse. Og tredjebedst overlever iværksættere med videregående uddannelse. Dette mønster genfindes inden for alle brancher - dog med undtagelse af *Engros- og detailhandel*, *Hotel og restauration* samt *Forretningsservice*. Undersøgelsen af uddannelsens betydning for overlevelsen bygger alene på den uddannelse, som iværksætteren har, inden hun eller han startede sin erhvervsmæssige karriere. Betydningen af efteruddannelse og målrettede kurser kendes derfor ikke.

Virksomheder etableret af iværksættere, der lever i *parforhold*, har en højere overlevelse (46%) end iværksættere, der er enlige (37%). Dette kan til dels forklares ved, at der er en positiv sammenhæng mellem overlevelse og iværksætterens alder, da andelen af iværksætterne, der lever i parforhold, stiger med iværksætterens alder. Men det kan sandsynligvis også hænge sammen med, at har en iværksætter en ægtefælle, så er der en større opbakning bag virksomheden samt evt. ulønnet medhjælp - ligesom der er en person mere til at tage sig af børn og opgaver i hjemmet.

Udenlandske iværksættere (35%) har noget sværere ved at overleve med deres virksomheder end danskere (44%). Resultatet skal dog tages med forbehold på grund af små tal for gruppen af udenlandske iværksættere, som særligt er koncentreret inden for *Detailhandel*, *Hotel og restauration* og *Forretningsservice*. Det er imidlertid et interessant resultat, at inden for disse brancher overlever de udenlandske iværksættere på niveau med de danske - overlevelsesandelen i disse brancher er dog generelt lav.

Når vi derefter ser på, hvad den *erhvervsmæssige baggrund og branchekendskabet* betyder, så kan vi konstatere, at iværksættere, der kommer fra et lønarbejde i den private sektor, overlever bedre end de iværk-

Alder

Formel
uddannelse

Parforhold

Udenlandske
iværksættere

Erhvervsmæssig
baggrund og
branchekendskab

sættere, der kommer fra den offentlige sektor. Overlevelsesandelen er hhv. 46% og 40-41%. Dette siger klart, at erfaring og andre kompetencer lettere kan anvendes ved etablering af egen virksomhed, hvis iværksætteren kommer fra den private sektor end fra den offentlige.

Erhvervs erfaring viser sig i øvrigt at være en vigtig kompetence inden for alle brancher, idet overlevelsesandelen er væsentligt højere for iværksættere *med* erhvervs erfaring end for dem *uden* erhvervs erfaring. Og specifik erfaring i form af branchekendskab giver en markant bedre overlevelse. Den samlede overlevelsesandel forbedres således fra 39% til 60%, hvis iværksætteren har forudgående kendskab til den branche, som virksomheden etableres indenfor.

Ledighed

Man skulle umiddelbart tro, at hvis en iværksætter kommer fra *ledighed*, så har han eller hun en markant ringere overlevelse end den iværksætter, der kommer fra fuld beskæftigelse. Men den formodning passer ikke. Forudgående ledighed er uden nævneværdig betydning for overlevelsen.

Bruttoindkomst

Der viser sig at være en positiv sammenhæng mellem *bruttoindkomst* og overlevelse. Den højeste overlevelsesandel findes blandt iværksætterne med de højeste bruttoindkomster, dvs. over 200.000 kr., hvor det er 51%, der overlever de første fire år med deres virksomhed. Dette mønster genfindes inden for stort set alle brancher. Denne positive sammenhæng kan skyldes, at iværksættere, der i deres tidligere lønmodtagerjob, har haft en rimeligt høj indkomst, må formodes at have en god ajourført uddannelse og en gedigen erhvervs erfaring - kompetencer, der netop forbedrer mulighederne for at overleve som iværksætter.

Rådgivning

Rådgivning og uddannelse i etableringsfasen forbedrer betydeligt chancerne for at overleve. Iværksættere, der har modtaget rådgivning under "Klippekortsordningen", har efter fire år en overlevelsesrate på 62% mod 40% for iværksættere, der ikke har modtaget rådgivning. Efter tre år var de samme tal henholdsvis 75% og 51%. Det vil med andre ord sige, at efter tre år var overlevelsen 24 procentpoint højere for iværksættere, der har modtaget rådgivning end for dem, der ikke har. Efter fire år var den 22 procentpoint højere. Rådgivning ved virksomhedsstart giver dermed en varig overlevelsesfordel i forhold til at starte virksomhed uden rådgivning. Dette skal også ses i sammenhæng med, at en del iværksættere, som modtager rådgivning, opgiver at starte virksomhed på grund af et for svagt forretningsgrundlag. Rådgivningen kan bidrage til at udskille virksomheder, som ville være gået ned, hvis de var startet.

De iværksættere, som har erhvervs erfaring, erhvervsuddannelse og branchekendskab - og som også har modtaget rådgivning, overlever bedst med deres virksomheder. Disse iværksættere kaldes "*super-overlevende*". De har en overlevelsessandsynlighed på 60%, hvor den for samtlige iværksættere er på 43%.

Sammenfattende kan det konstateres, at *alder* i kombination med kompetencerne *erhvervsuddannelse*, *erhvervs erfaring* og *branchekendskab* er mest afgørende for, om iværksætterne overlever med deres virksomheder. Iværksættere med alle disse kompetencer på én gang kaldes "*super-overlevende*". Desuden har det en ganske væsentlig indflydelse på virksomhedernes overlevelse, hvis iværksætterne har fået *rådgivning* og *uddannelse* i løbet af de første par år af virksomhedens levetid. Alle øvrige faktorer har mindre betydning.

Super-overlevende

Sammenfatning

8. Iværksættere og de nye virksomheders vækst

Det umiddelbare mål for succes for iværksætteren personligt er, at den nye virksomhed overlever. Men overlevelse i sig selv er ikke det egentlige succeskriterium. Værdi- og jobskabelsen er det mest afgørende i et samfundsøkonomisk perspektiv.

For at undersøge dette nærmere, er iværksætterne opdelt i fire typer ud fra den antagelse, at der er en grundlæggende forskel på de enkelte iværksætteres motiver for at starte egen virksomhed - afhængig af, om de vælger at være arbejdsgivere eller ej.

Iværksættertyper

I dette kapitel skal vi se på sammenhængen mellem iværksætternes baggrund og væksten i de virksomheder, der har overlevet fra 1994 til 1998. Som grundlag for denne sammenligning er der identificeret fire *iværksættertyper*, som adskiller sig ved den økonomiske og beskæftigelsesmæssige udvikling i virksomhederne i løbet af de fire år. Opdelingen i de fire typer tager udgangspunkt i, at der er afgørende forskel på, om en iværksætter vælger at være arbejdsgiver eller ej. Er man arbejdsgiver, er der en række økonomiske, juridiske og administrative forpligtelser, som har afgørende indflydelse på driften af virksomheden, og som iværksætteren uden ansatte ikke har.

Set i forhold til erhvervspolitiske overvejelser er det interessante ved de fire iværksætterprofiler, at de kan identificeres før opstart af egen virksomhed. På denne baggrund er det muligt at skabe bedre rammevilkår for de fremtidige iværksættere og at målrette indsatsen over for forskellige typer af iværksættere.

Deltids-iværksætteren

Den første type er *deltidsiværksætteren*, som er identificeret ved en så beskeden aktivitet i virksomheden, at iværksætteren ikke kan leve af denne indtægt alene. Deltidsiværksætteren driver sin virksomhed uden ansatte.

Heltids-iværksætteren uden ansatte

Den anden type, *heltidsiværksætteren uden ansatte*, består af iværksættere, hvis virksomhed efter fire års levetid har nået et så højt omsætningsniveau, at der er tale om en heltidsvirksomhed. Det er endvidere en betingelse, at der ikke er ansatte i virksomheden efter fire år. Denne gruppe prioriterer formentlig det "at have fod under eget bord" højere end at få en kraftig vækst i virksomheden.

Den tredje type er *den vækstorienterede iværksætter*, som kendetegnes ved at have ansatte i virksomheden, dog højst fire ansatte efter fire år. Iværksætterens virksomhed er for stor til, at iværksætteren kan stå for driften alene. Men omvendt er der ikke tale om virksomheder, der er i kraftig vækst, da antallet af ansatte er begrænset. I denne gruppe er der potentielle vækstiværksættere.

Den fjerde og sidste type betegnes *vækstiværksætteren*, som er karakteriseret ved at have mindst fem ansatte i virksomheden efter fire år. Vækst- og indtjeningsmotivet er formentlig den drivende kraft for denne iværksættertype.

Ser vi dernæst på *antal virksomheder i de fire typer*, så blev der i 1994 etableret 5.948 virksomheder, der fortsat var i drift i 1998. Heltidsiværksættere uden ansatte dominerer, idet de udgør 46%. Der er nogenlunde lige mange deltidsiværksættere og vækstorienterede iværksættere, nemlig hhv. 24% og 23%. Vækstiværksætterne udgør den mindste gruppe på kun 7%.

De fire iværksættertyper er koncentreret i forskellige *brancher*. Deltidsiværksætterne er koncentreret i Handelserhvervene og i *Forretningsservice*; heltidsiværksætterne uden ansatte etablerer i særlig grad virksomhed inden *Forretningsservice*; de vækstorienterede iværksættere befinder sig særligt inden for *Bygge og anlæg* samt *Hotel og restauration*; mens vækstiværksætterne hovedsagelig etablerer virksomhed inden for *Industri, Bygge og anlæg* samt *Hotel og restauration*.

Der er en kraftig økonomisk og beskæftigelsesmæssig *vækst* i de overlevende virksomheder - med undtagelse af deltidsiværksætternes virksomheder. Ikke overraskende vokser vækstiværksætternes virksomheder mest, nemlig fra en omsætning på gennemsnitligt 1,3 mio. kr. i etableringsåret til 4,7 mio. kr. fire år efter. I den samme periode vokser beskæftigelsen ligeledes kraftigt, nemlig fra 4 til 8 ansatte i gennemsnit. Samlet set er 2/3 af de ansatte beskæftiget i vækstiværksætternes virksomheder, og den gennemsnitlige vækstiværksætter fordobler beskæftigelsen. Vækstiværksætternes virksomheder er ikke alene store sammenlignet med de øvrige overlevende virksomheder, men også i erhvervslivet generelt. Disse virksomheder er derfor vigtige for jobskabelsen.

Blandt de vækstorienterede iværksættere vokser den gennemsnitlige omsætning fra 0,6 mio. kr. i etableringsåret til 1,3 mio. kr. fire år efter. Definitionen af de vækstorienterede iværksættere betyder, at beskæftigelsen ikke øges i samme omfang som i vækstiværksætternes virksom-

Den vækstorienterede iværksætter

Vækstiværksætteren

Antal virksomheder i de fire typer

Branchefordeling

Vækst

Forskelle i iværksætternes profiler

heder. Dog er der en stigning fra 1,5 ansatte til 1,9 ansatte i gennemsnit.

Blandt heltidsiværksætterne uden ansatte er der, som definitionen siger, ingen ansatte efter de fire første leveår, men der er sket en fordobling af omsætningen fra 0,2 mio. kr. til 0,4 mio. kr.

Analysen viser også, at der er markante *forskelle i iværksætternes profiler*, når man sammenligner de fire iværksættertyper med hinanden. Fx er de vækstorierede iværksættere og vækstiværksætterne yngre og flere har erhvervsfaglig uddannelse, end man finder det blandt de andre to typer. Omvendt er der relativt mange med en videregående uddannelse blandt deltidsiværksætterne og heltidsiværksætterne uden ansatte. Vækstiværksætterne har generelt mere erhvervs erfaring, idet der er 73% i denne gruppe, der har mere end 6 års erfaring mod 66% i gennemsnit i de øvrige grupper. Det er ligeledes hovedsagelig vækstiværksætterne (30%), som har modtaget rådgivning under Klippekortordningen, mod kun 7% af deltidsiværksætterne.

Super-overleverer

De forskelle, der er konstateret mellem iværksættertyperne, skyldes i høj grad forskelle i de kompetencer, der definerer de såkaldte "*super-overleverer*", nemlig erhvervs erfaring, branchekendskab og erhvervsuddannelse (jf. kapitel 7). Det er ikke overraskende, at andelen af "super-overleverer" i de fire grupper af iværksættere er forskellig. I gruppen af deltidsiværksættere er det kun 5%, der er "super-overleverer", blandt heltidsiværksættere uden ansatte er andelen 9%, blandt de vækstorierede iværksættere er andelen 17%, mens næsten 33% blandt vækstiværksætterne er "super-overleverer".

"Super-overlevererne" udgør en ret stor gruppe, og de kan altså udpeges, *før* de starter deres virksomhed ved deres høje andel af erhvervs erfaring, branchekendskab og erhvervsuddannelse, samt at de hyppigt modtaget rådgivning. Dermed bliver de identificerede karakteristika et praktisk værktøj i erhvervspolitikken.

Sammenfatning

Sammenfattende kan det konstateres, at forskelle mellem iværksættertyperne i høj grad skyldes forskelle i de kompetencer, der definerer de såkaldte "super-overleverer", nemlig erhvervs erfaring, branchekendskab og erhvervsuddannelse. Vækstiværksætterne er i særlig grad repræsenteret blandt "super-overlevererne", og det er særligt vækstiværksætterne, som bidrager til økonomisk og beskæftigelsesmæssig vækst. Analysen viser, at de kompetencer, der er vigtige for overlevelsesmulighederne, også er vigtige for virksomhedernes muligheder for vækst.

9. Personerne bag de genstartede virksomheder

I kapitel 4 så vi på virksomheder, der genstarter. Det kunne her konstateres, at de genstartede virksomheder klarer sig godt - både hvad angår overlevelse og vækst, og at der ikke er de store forskelle mellem de genstartede og de helt nye virksomheder. Det er et overraskende resultat, der slår hul på myten om, at når man først én gang er gået ned med sin virksomhed, så kan man ikke rejse sig igen.

I dette kapitel skal vi se nærmere på personerne bag de genstartede virksomheder. Genstarterne er den gruppe personer, der etablerer virksomhed, men som - i modsætning til iværksætterne - tidligere har drevet virksomhed. Selv om de genstartede og de helt nye virksomheder på mange måder ligner hinanden, så er der også forskelle, jf. kapitel 4. Men om forskellene kan henføres til forskelle mellem iværksættere og genstartere har vi ikke tidligere haft nogen viden om. Dette kapitel kaster lys over disse personforskelle.

I Danmark er det den almindelige opfattelse, at det er flovt at gå ned med sin virksomhed. Det er ligefrem pinligt at gå konkurs. Klarer man ikke at få virksomheden til at overleve, har man over for sig selv, sin familie og omgivelserne vist, at man ikke er dygtig nok.

Det er desuden en udbredt opfattelse, at hvis man bliver nødt til at lukke sin virksomhed, så skal man ikke stikke næsen frem igen. Jante-loven er også gældende på dette område. Og det ligger slet ikke i den danske erhvervskultur, som det fx gør det i den amerikanske, at man skal være stolt over at komme igen - nu en masse erfaringer rigere end første gang.

Det er nærliggende at forestille sig, at genstarterne har lært af deres erfaringer, og at de har fået en indsigt, som alt andet lige gør dem bedre rustede næste gang, de vil starte en virksomhed. Hvis dette er rigtigt, er der god grund til at interessere sig mere for denne gruppe - og ansøre iværksættere, der er gået ned med deres virksomhed, til at starte op igen.

Blandt genstarterne er *kønsfordelingen* endnu mere skæv end blandt iværksætterne. Mændene dominerer massivt, idet de udgør 79% af genstarterne - mod "kun" 70% af iværksætterne. Når vi i kapitel 3 kunne konstatere, at der er mange genstartede virksomheder inden for *Bygge og anlæg* og få inden for *Detailhandel*, er det med til at præge køns sammensætningen, da der er meget få kvindelige iværksættere indenfor *Bygge og anlæg*, men relativt mange inden for *Detailhandel*.

Genstarterne er *ældre* end iværksætterne. Mere end halvdelen af genstarterne er 40 år og derover, mens kun en fjerdedel af iværksætterne er så gamle. Denne tendens er endnu tydeligere, hvis vi ser på fordelingen blandt de yngre. Her finder vi kun 16% genstartere, som er under 30 år, mens der blandt iværksætterne er 40% i den aldersgruppe. Det vil med andre ord sige, at det er ret sjældent at møde en yngre genstarter. Dette hænger meget naturligt sammen med, at genstarterne har haft virksomhed før, hvad der giver en højere alder.

Sammenlignet med iværksætterne har lidt flere genstartere en *erhvervsfaglig uddannelse* (39% i forhold til 35%), mens andelen med *videregående uddannelse* er den samme i de to grupper (19%).

Der er kun mindre forskelle i *erhvervs erfaring* og ingen forskel med hensyn til *branchekendskab*.

Der er færre *udlændinge* blandt genstarterne (4%) end blandt iværksætterne (9%). Væsentligt flere genstartere (25%) var *ledige* i året forud for etableringen af virksomheden, mod kun 16% af iværksætterne. En forklaring kunne være, at genstarterne mere eller mindre bevidst veksler mellem ledighed og virksomhedsdrift. En anden forklaring kunne være, at det er mere nærliggende for en ledig, tidligere virksomheds-ejer at komme ud af ledigheden ved at etablere egen virksomhed. Genstarteren har prøvet det før og har erfaringerne.

Hvad angår *overlevelse*, er det interessant at konstatere, at hverken alder eller generel erhvervs erfaring har betydning for, om genstarterne overlever med deres virksomheder. Dog skal der tages hensyn til, at erhvervs erfaring er et usikkert mål for erhvervs mæssige kompetencer hos genstarterne, fordi kun erfaring fra lønmodtagerjobs tæller med. Men at alderen samtidig er uden betydning, peger i retning af, at den generelle erfaring er af mindre betydning blandt genstarterne. Dette kan skyldes, at alle genstartere pr. definition har en vis erfaring med at etablere og drive virksomhed. Dette har altså større betydning for overlevelsen end generel erhvervs erfaring.

Kønsfordelingen

Ældre

Formel uddannelse

Erhvervs erfaring og branchekendskab

Udlændinge

Ledighed

Overlevelse

Væksten

Det indvirker heller ikke på overlevelsen, at en genstarter har været ledig året før genstart af virksomheden.

Også valg af branche, branchekendskab og rådgivning har mindre betydning for genstarternes overlevelsesmuligheder, end de har for iværksætternes. Dette kan hænge sammen med, at de tidligere indvundne erfaringer med at drive virksomhed er den afgørende faktor for, om genstarterne overlever med deres virksomheder.

Til undersøgelse af *væksten* i genstarternes virksomheder, er genstarterne blevet opdelt i fire typer, der svarer til iværksættertyperne, jf. kapitel 8. Det er: deltidsgenstarterne, heltidsgenstarterne uden ansatte, de vækstorienterede genstartere og vækstgenstarterne.

Genstarterne har haft en stigende omsætning på de fire år i gennemsnit fra 357.000 kr. i 1994 til 707.000 kr. i 1998. Genstarterne og iværksætterne starter virksomhed med nogenlunde den samme omsætning. Men i 1998 er genstarternes omsætning lidt lavere end iværksætternes. Den største forskel mellem genstartere og iværksættere findes blandt de vækstorienterede, hvor genstarternes omsætning kun stiger 89% mod en stigning i iværksætternes omsætning på 253%. Der er altså en mindre vækst i form af øget omsætning i genstarternes virksomheder end i iværksætternes. Dette kan hænge sammen med, at genstarterne, som tidligere har måttet dreje nøglen om, er blevet mere realistiske/forsigtige.

Det gennemsnitlige antal ansatte pr. virksomhed steg i løbet af de fire år både blandt de vækstorienterede genstartere og vækstgenstarterne. Størstedelen af stigningen finder vi hos de vækstorienterede genstartere. Genstartere med videregående uddannelse har sjældent ansatte, mens genstartere med branchekendskab ofte har ansatte. På grund af det lille antal virksomheder er den samlede beskæftigelse begrænset, og stigningen i antal ansatte er mindre end blandt iværksætternes virksomheder. Dette kan også være udtryk for, at genstarterne har lært af erfaringen - og er blevet mere realistiske/forsigtige med hensyn til at ansætte personale.

Sammenfatning

Sammenfattende kan det konstateres, at genstarterne på mange områder ligner iværksætterne. De genstartede virksomheder klarer sig godt. Der er ikke de helt store forskelle mellem genstartere og iværksættere, selv om iværksætterne er mere vækstorienterede. Der kan dog ikke sættes lighedstegn mellem genstarterne og iværksætterne. Der er nogle karakteristiske forskelle. Genstarterne er ældre, kønsfordelingen er mere skæv, og væsentligt flere var ledige året før, de etablerede virksomhed. Analysen viser desuden, at de genstartede virksomheder har

en lavere vækst end de helt nye virksomheder både med hensyn til omsætning og beskæftigelse. Endelig er der langt færre baggrundsfaktorer, der har indflydelse på, om genstarterne overlever med deres virksomheder, end det er tilfældet med iværksætterne. Det, der betyder noget, er genstarternes egne erfaringer med at drive virksomhed.

Det er et overraskende resultat, at så mange bryder Janteloven, og at genstarterne klarer sig så godt. Hermed slås der hul på myten om, at når en iværksætter er gået ned med sin virksomhed, så kan han eller hun ikke starte op igen. Og der slås også hul på myten om, at hvis en tidligere iværksætter forsøger at starte virksomhed engang til, så vil det gå vedkommende skidt. Man kan rejse sig igen med succes i ny virksomhed.

10. Kvindelige iværksættere

Der har gennem de senere år været erhvervspolitisk fokus på de kvindelige iværksættere. Det er et faktum, at kun hver tredje iværksætter er en kvinde. Det er alt for få, når der er stort set lige mange kvinder og mænd på arbejdsmarkedet. Kvinder er veluddannede og vælger jobs inden for alle sektorer. De har også kompetencer, der i stigende omfang er brug for i videns- og servicesamfundet, hvor der er en stigende efterspørgsel efter humanistiske og "bløde" kvalifikationer.

Kvindernes potentiale bliver ikke udnyttet nok i dag. Hverken i Danmark eller i de lande, vi normalt sammenligner os med. Det erhvervspolitiske mål i Danmark er, at andelen af iværksætterkvinder kommer til at svare til kvinders andel af de beskæftigede. Flere kvinder bør derfor motiveres til at starte egen virksomhed - ikke for at pynte på statistikkerne, men fordi kvinder i høj grad har erfaringer og kompetencer, der er nyttige for erhvervslivet - særligt inden for service. Det kan skabe nye dynamiske virksomheder.

Vi ved, at kvinders motiver og barrierer for at starte egen virksomhed er forskellige fra mænds. Det blev beskrevet i Erhvervsredegørelse 1998, og det er yderligere bekræftet nu, hvor Erhvervsfremme Styrelsen har gennemført to nye analyser (jf. publikationslisten). Resultaterne, som understøttes af analyser fra OECD, viser, at der *er* forskelle mellem kvinder og mænd, der vælger at blive iværksættere. Og det er forskelle, der skal tages højde for i den generelle erhvervspolitik. Derfor er der i regeringens erhvervspolitiske strategi *.dk21* en række initiativer, der skal imødekomme iværksætterkvinders behov, og som skal styrke kvinders motivation og mulighed for at starte egen virksomhed.

Antal kvindelige iværksættere

Den nyeste iværksætterstatistik viser, at kvinderne fortsat kun udgør 30% af iværksætterne, og at der ikke har været nogen udvikling i den *kønsmæssige fordeling* i de senere år. Kvindernes høje deltagelse på arbejdsmarkedet (46%) afspejler sig ikke i en tilsvarende høj andel blandt iværksætterne. Der er en række barrierer, som er vanskeligere at overvinde for kvinder end for mænd, og som i mange tilfælde har udgangspunkt i opdragelse og uddannelsesvalg, familiemønstre og traditionelle kønsroller. Selvstændighedskulturen er særligt svag blandt kvinder, og de er dermed mindre tilbøjelige til at vælge en tilværelse som iværksætter.

Kvinder er *ældre* end mænd, når de etablerer virksomhed, og de er i højere grad end mændene *gift eller lever i parforhold*. Dette hænger sammen med, at mange kvinder venter med at starte egen virksomhed, til de er gift/dannet par og har fået børn. De kommer således senere i gang, hvad der giver mændene et forspring, men samtidig kan kvinderne i højere grad gøre brug af indvunden erfaring. Iværksætterkvinderne har også flere børn - og små børn - end mændene har.

Kvinderne har mindre *erhvervsuddannelse* samt ringere *erhvervs erfaring og branchekendskab*. Og med hensyn til *bruttoindkomst* er der en markant forskel mellem de to køn. Mændene har en meget større bruttoindkomst. Blandt de ældre iværksættere var det 55% af de mandlige iværksættere, som havde en bruttoindkomst på 300.000 kr. året inden de startede virksomhed - mod kun 20% af kvinderne. - Alt sammen går det i retning af, at kvinderne starter med flere odds imod sig end mændene.

Mange kvinder starter som iværksættere med baggrund i en *offentlig ansættelse*, især i den kommunale sektor, hvor 25% af kvinderne tidligere har haft job mod kun 7% af mændene. Mændene derimod kommer hyppigst (82%) fra en ansættelse i den private sektor mod kun 61% af kvinderne. Også disse kønsforskelle giver kvinderne et dårligere udgangspunkt, fordi en privat ansættelse alt andet lige giver nogle erfaringer, der i højere grad kan bruges ved start af egen virksomhed, end hvis man kommer fra et job som fx pædagog, omsorgsassistent eller sygeplejerske.

Det er desuden karakteristisk, at iværksætterkvinder generelt har en lavere *vækst* end deres mandlige kolleger - uanset valg af branche. Dette hænger sammen med, at iværksætterkvinder ikke prioriterer vækst så højt som mændene - og at de i højere grad lægger vægt på at få helhed i deres liv. Det er i øvrigt værd at bemærke, at der er færre kvinder blandt deltidsiværksætterne end der er mænd, hvad der sandsynligvis hænger sammen med, at det sjældent er muligt for kvinder både at passe et lønmodtagerjob og en virksomhed samt børn og hjem.

Der er forskel på kvinders og mænds valg af *branche*. Kvinder vælger ofte servicebrancher inden for traditionelle kvindefag. Der er fx få kvinder inden for *Bygge og anlæg*. Og mange af de kvinder, man ser inden for *Industri*, er kvinder, der har startet mindre virksomheder inden for tekstil, fx systuer. Der er derimod relativt flere mænd inden for *Transport og Bygge og anlæg*. Jf. i øvrigt kapitel 6.

Kvinders og mænds branchevalg skal i øvrigt ses i sammenhæng med deres uddannelses- og jobvalg. Opdelingen i traditionelle kvinde- og

Alder

Gift eller lever
i parforhold

Erhvervs-
uddannelse

Erhvervs erfaring
og
branchekendskab

Bruttoindkomst

Offentlig
ansættelse

Vækst

Branche

mandefag er i dag ikke så tydelig som tidligere. Der er ved at ske en vis opblødning af den traditionelle kønsopdeling på uddannelse og job, hvad der sandsynligvis vil kunne ses på iværksætterkvinders branchevalg i fremtiden.

I dag foretrækker kvinderne følgende fire brancher: *Detailhandel* (34%), *Forretningsservice* (34%), *Øvrige tjenesteydelser* (11%) samt *Hotel og restauration* (10%).

Forretningsservice er særligt interessant, fordi det er en af de brancher, der for øjeblikket har størst vækst i antallet af virksomheder, bl.a. på grund af udviklingen i IT og service generelt. *Forretningsservice* er også en branche, der allerede nu drager nytte af outsourcing og udlicitering. Det er en branche, som tiltrækker mange veluddannede - og stort set lige mange kvinder og mænd. Det er imidlertid som nævnt en ret uensartet branche. Den rummer bl.a. de mere videnstunge områder som fx revision og bogføring, som er serviceområder i vækst, og hvor særligt kvinder har interesse og kompetence til at starte virksomhed. Branchen rummer også operationelle områder. Fx er rengøring en relativ stor gruppe, hvor Hjemmeservice også hører til. Områderne er nogle af de hurtigst voksende i Danmark, og mange kvinder er interesseret i at starte virksomhed inden for disse områder. De har kompetencerne og erfaringerne.

Overlevelse

Kvindens virksomheder *overlever* godt. Men hvis man ser isoleret på overlevelsen, så overlever kvindernes virksomheder knap så godt som mændenes. I 1998 eksisterede fortsat 40% af kvindernes virksomheder, mens 44% af mændenes virksomheder havde overlevet. Kvindernes lavere overlevelsesfrekvens giver imidlertid ikke et fuldgældigt billede, fordi iværksætterkvinderne har et ringere udgangspunkt. Set i det lys er det bemærkelsesværdigt, at deres overlevelse er på højde med mændenes.

Overlevelsesgraden er imidlertid forskellig fra branche til branche. Når en iværksætter har erhvervsuddannelse, erhvervs erfaring og branchekendskab, så ved vi, at chancerne for at overleve med virksomheden øges ganske væsentligt, jf. kapitel 7. Desuden er høj bruttoindkomst i året inden virksomhedsstarten et kriterium for, at man har bedre chancer for at få succes som iværksætter, fordi man i starten har et bedre økonomisk spillerum. De statistiske resultater viser, at på alle variable har kvinderne et ringere udgangspunkt - og dermed en større risiko for ikke at kunne overleve med deres virksomheder.

Kvinderne klarer sig godt inden for de brancher, hvor de har stærke kompetencer i form af tidligere erhvervs erfaring, branchekendskab

eller uddannelse. Og også motivationen spiller væsentligt ind. Inden for to brancher har kvinderne en højere overlevelseshandel end deres mandlige kolleger. Det er inden for *Øvrige tjenesteydelser* (fx fysio- og zoneterapeuter) og *Forretningsservice* (fx bogføring og regnskab samt rengøring).

Der er forskel på de to køns *motiver* for at starte virksomhed. Både kvinder og mænd starter ny virksomhed, fordi de ønsker nye udfordringer. De vil have foden under eget bord, og de ønsker at kunne tilrettelægge arbejdslivet bedre. Men kvinderne starter i højere grad virksomhed for at få mere helhed i tilværelsen, så de kan få familie- og arbejdsliv til at hænge bedre sammen. Mændene derimod ønsker i højere grad, at deres virksomhed skal vokse med mange ansatte og god indtjening - hvad der stemmer bedre overens med normerne i erhvervslivet.

Iværksætterkvinder sætter familiens og børnenes trivsel højere end deres mandlige kolleger. Det skaber konflikt mellem virksomhedens og familiens værdier, og familien lægger begrænsninger på, hvor meget kvinderne kan arbejde i virksomheden.

Kvindernes anderledes værdier og prioriteringer kommer til at virke som *barrierer* - og begrænser dermed deres muligheder som iværksættere.

Kvinder og mænd søger i samme grad rådgivning hos familie og venner, når de starter deres virksomhed. Men det er særligt kvinderne, der søger råd hos deres ægtefælle eller partner (50% af kvinderne mod kun 28% af mændene). Derimod søger kvinderne sjældnere end mændene rådgivning hos de professionelle vejledere. Dette kan hænge sammen med, at de ikke finder det, de søger, i den eksisterende professionelle rådgivning. Analyserne viser, at iværksætterkvinder ønsker at være velforberedt på at starte og drive egen virksomhed, og de efterspørger relevante tilbud om fx rådgivning, kurser, netværk og sparring.

Sammenfattende kan det konstateres, at kun hver tredje iværksætter er en kvinde. Kvinder vælger ofte traditionelle kvindefag inden for servicebrancher. Kvinders virksomheder overlever godt - især når man tager i betragtning, at iværksætterkvinder har et ringere udgangspunkt i form af bl.a. erhvervs erfaring og branchekendskab. Kvinderne er sjældnere deltidsiværksættere end deres mandlige kolleger. De starter deres virksomheder med mindre investering og har lavere omsætning, og de starter i højere grad virksomhed for at få mere helhed i tilværelsen end ud fra ønsket om vækst.

Motiver for start af virksomhed

Barrierer for start af virksomhed

Sammenfatning

11. Innovative iværksættere

Dansk erhvervsliv har brug for kreativitet og fornyelse for at skabe øget vækst i Danmark og for at kunne stå sig i konkurrencen med udlandet. Der er derfor behov for flere iværksættere, der har nye ideer og kan omdanne deres idérigdom og kreativitet til nye produkter.

Der er grøde i den danske iværksætterkultur. Det er blevet mere populært at være innovativ iværksætter - særligt inden for IT- og medico-branchen, hvor stadig flere med videregående uddannelse starter egen virksomhed. Og der er en stigende interesse blandt de studerende ved de videregående uddannelser for at springe ud som innovative iværksættere - enten sideløbende med deres studier eller efter endt uddannelse.

De innovative iværksættere tilhører typisk den ressourcerstærke kategori af iværksætterne. De har viden og kreativitet, og de kombinerer et stort ønske og en stærk vilje til at blive selvstændige med udgangspunkt i deres specielle produkt- eller serviceidé. Men de er meget sårbare i overgangen fra idé til ideens realisering i praksis. Det hænger sammen med, at deres projekter ofte kræver store investeringer i den indledende fase. Det er som oftest ikke muligt for de enkelte iværksættere at finansiere udvikling af egne ideer og siden at kommercialisere dem.

Det er erhvervspolitisk vigtigt at støtte innovative projekter i den fase, hvor de forberedes, og hvor virksomheden etableres. Det kan vise sig at være en god investering. Det kan givet et godt økonomisk afkast til investorerne og sørge for, at gode ideer ikke går tabt. Og det kan skabe den fornødne fornyelse i dansk erhvervsliv. Det er årsagen til, at regeringen i 1998 har oprettet en række Innovationsmiljøer som led i erhvervspolitikken. Målet med ordningen er at skabe flere virksomheder med helt specielle kompetencer, som kan blive spydspidser i den internationale konkurrence. Innovationsmiljøerne bistår de innovative iværksættere med råd og vejledning samt tilbyder uddannelse og sparring.

Der har hidtil ikke været etableret statistik om de innovative iværksættere, og den erhvervspolitiske ordning er for ny til, at der er foretaget en egentlig evaluering af ordningens økonomiske og beskæftigelsesmæssige virkning. Men da det vurderes som væsentligt at følge udvik-

lingen allerede nu for udviklingen af "de danske spydspidser", er der foretaget en analyse af data vedrørende de 252 personer, som siden 1998 har fået godkendt deres innovative projekter. På denne baggrund vil der i det følgende blive givet en karakteristik af de innovative iværksættere. Og der vil blive sammenlignet med iværksætterne i 1998. Da talmaterialet er forholdsvis sparsomt, bør resultaterne af denne delundersøgelse betragtes som et første forsøg på at karakterisere de innovative iværksættere.

Det er et markant træk, at hovedparten er *mænd*. Der er kun 5% kvinder. Kvinderne udgør dermed en væsentlig mindre andel blandt de innovative iværksættere end blandt iværksætterne i øvrigt, hvor de udgør 30%. Grunden til denne meget lave andel af kvinder hænger bl.a. sammen med, at kvinderne sjældnere end mænd vælger de tekniske eller naturvidenskabelige uddannelser.

De innovative iværksættere er typisk *ældre* end andre iværksættere, idet 37% var 40 år eller derover, mens den tilsvarende andel blandt de øvrige iværksættere kun var 26%. Dette kan hænge sammen med, at mange af de innovative iværksættere har en videregående uddannelse bag sig, og at mange først tager springet efter flere års ansættelse i et lønmodtagerjob.

De innovative iværksættere adskiller sig fra de øvrige iværksættere ved at have et højere *uddannelsesniveau*. Der er markant flere innovative iværksættere med en mellemlang eller lang videregående uddannelse (knap 66%) mod en tilsvarende andel blandt de øvrige iværksættere på kun 14%. Derimod var der relativt færre med en erhvervsfaglig uddannelse (9%) mod 37% blandt de øvrige iværksættere. Det siger noget om, at de innovative iværksættere er yderst godt uddannet, og at en meget stor del er akademikere.

De innovative iværksættere har for hovedpartens vedkommende tidligere været lønmodtagere (70%). Det er det samme mønster, som vi ser ved de øvrige iværksættere (76%). Men det er karakteristisk, at der blandt de innovative iværksættere er relativt mange, der tidligere har været enten selvstændige (11%) eller arbejdsgivere (5%) i året før, de deltager i Innovationsmiljøerne. Blandt iværksætterne udgør de selvstændige og arbejdsgiverne mindre end 2%. Det betyder, at de innovative iværksættere har et meget bedre udgangspunkt og erfaringer med at være arbejdsgivere og ledere.

En relativ stor andel af de innovative iværksættere har haft en ansættelse i det offentlige - specielt i staten. Det er 4,5 gange flere end blandt de øvrige iværksættere. Det skyldes sandsynligvis, at mange akademi-

Mænd

Ældre

Formel
uddannelse

kere har haft ansættelse i centraladministrationen, på universiteter og højere læreanstalter eller i hospitalssektoren. De tager nu springet til at etablere egen virksomhed ofte med en specialisterbaggrund inden for vækstbrancherne IT og biotek.

Bruttoindkomst

Halvdelen af de innovative iværksættere har året før haft en bruttoindkomst på over 300.000 kr. Det vil sige, at bruttoindkomsten blandt de innovative iværksættere er generelt højere end blandt de øvrige iværksættere. Igen hænger det sandsynligvis sammen med, at mange af de innovative iværksættere kommer fra akademiske og betroede lederstillinger, hvor de har haft en høj indtjening. Det betyder alt andet lige, at de vil have gode chancer for at overleve med deres virksomhed - hvis i øvrigt den gode projektidé kan kommerialiseres og får tilført den tilstrækkelige kapital.

Branche

Med hensyn til *branche* har hovedparten af de innovative iværksættere valgt at satse på IT/Kommunikation. Det gælder så mange som 41%. Den næststørste gruppe på 23% har valgt Medico/Sundhed. Den tredjestørste gruppe er Metalindustri/produktionsteknologi, som 11% har valgt. Samlet set er der således en stærk koncentration på få brancherområder. Tre fjerdedele af alle innovative iværksættere findes inden for disse tre områder.

Sammenfatning

Sammenfattende kan det konstateres, at de innovative iværksættere er en meget ressourcestærk gruppe af iværksættere. Hovedparten er mænd, og kun en lille procentdel er kvinder. Langt de fleste innovative iværksættere var beskæftiget året før, de blev optaget i Innovationsmiljøerne. De fleste var lønmodtagere i staten, og resten havde været selvstændige eller arbejdsgivere. Højere uddannelse og bedre økonomisk grundlag præger profilen af den danske innovative iværksætter. Og de innovative iværksættere vælger især at starte inden for IT/Kommunikation, som er den branche, hvor antallet af virksomheder stiger mest, og som opererer inden for den ny økonomi. Det synes på denne baggrund velbegrunder at målrette en del af iværksætterpolitikken mod de innovative iværksættere for at skabe "spydspidserne" i dansk erhvervsliv, og der bør sættes ind for at få flere kvinder repræsenteret.

12. Tilgang af nye virksomheder i andre lande

I den danske erhvervspolitiske debat har det været en fremherskende opfattelse, at Danmark har alt for få nye virksomheder og en meget ringere iværksætterkultur - især når vi sammenligner os med de øvrige lande i Europa. Danmark er ofte blevet placeret på en af de nederste pladser på listen over, hvem der har den største tilgang af nye virksomheder og det bedste iværksætterklima.

Debatten har dog aldrig haft et sikkert statistisk grundlag, og påstandene er ikke dokumenteret. Definitioner, metoder og datamateriale varierer fra land til land. Og det gør de stadig, så sammenligninger er vanskelige. Men en ny undersøgelse giver nogle vigtige fingerpeg om udviklingen i Danmark i sammenligning med iværksætterforhold i Sverige, Holland, Frankrig og Schweiz. I undersøgelsen er der udvalgt to "pejlemærker", som siger noget om tilgangen af nye virksomheder. Det ene er etableringsandelen, dvs. antallet af nye virksomheder i forhold til den eksisterende virksomhedsbestand. Og det andet er etableringshyppigheden, dvs. antallet af nye virksomheder i forhold til den erhvervsaktive befolkning.

Etableringsandelen

Hvad angår *etableringsandelen*, så ligger andelen tæt på 7% i samtlige undersøgte lande - med Schweiz som en undtagelse. Danmark, som i den seneste undersøgelse lå relativt lavt på 6,4%, ligger nu på niveau med den i Sverige, Holland og Frankrig. Etableringsandelen er specielt faldet i Frankrig, mens den er blevet større i Danmark. Det er bemærkelsesværdigt, at Danmark er det land, hvor etableringsandelen er vokset mest fra 1996 til 1998. Men der er tale om et overraskende ensartet niveau i de fire lande, som ligner hinanden mest.

Etableringshyppigheden

Det andet pejlemærke, *etableringshyppigheden*, siger noget om, hvor udbredt iværksætteri er i den voksne befolkning. Her fremkommer et andet billede. Sverige har den største etableringshyppighed med 6,0 nye virksomheder pr. 1.000 indbyggere i alderen 16-64 år. Danmark er på 2. pladsen med 4,5 nye virksomheder efterfulgt af Frankrig med 4,3 nye virksomheder pr. 1.000 indbyggere. Holland ligger noget lavere (3,0) med et ordentligt hop nedad til Schweiz (0,8). Danmark er det

eneste af de undersøgte lande, hvor etableringshyppigheden er steget i perioden 1996-1998.¹

Når vi går mere detaljeret ind i statistikkerne for Sverige, Frankrig, Holland og Schweiz, er der nogle interessante resultater i sammenligning med forholdene i Danmark.

Sammenligning mellem Sverige og Danmark

Antallet af nye virksomheder er steget i Sverige op gennem 1990'erne. Men i 1998 faldt antallet til lidt under 34.000, hvad der er en nedgang på 9%. I Danmark startede der i 1998 godt 16.000 virksomheder, og der er siden 1996 sket en vækst på ca. 10% i tilgangen af nye virksomheder. Ved sammenligning mellem Sverige og Danmark skal der naturligvis tages højde for, at Sverige har en befolkning, der er ca. dobbelt som stor som den danske.

Sverige og Danmark har grundlæggende det *samme mønster i tilgangen* af nye virksomheder, og *Forretningsservice* er klart den største branchegruppe i begge lande. Danmark har dog en betydeligt større andel inden for *Handelserhverv* samt *Hoteller og restauranter* - hhv. 37% i Danmark mod 25% i Sverige. Modsat starter næsten 20% af de svenske virksomheder op inden for *Øvrige tjenesteydelser*, mens denne gruppe kun udgør lidt over 5% i Danmark. Forklaringen på denne forskel er teknisk. Sundhedssektoren, som i Sverige er den betydeligste andel af *Øvrige tjenesteydelser*, indgår ikke i den danske statistik over nye virksomheder.

Som i Danmark er de svenske nye virksomheder *små*. Halvdelen af de svenske virksomheder omsatte for under 300.000 sv. kr. i løbet af de første år, og kun 10% af virksomhederne havde en omsætning på over 1 mio. sv. kr. 11% af de svenske nye virksomheder havde ansatte i etableringsåret mod 13% i Danmark.

De svenske iværksættere er *ældre* end de danske, og der er i Sverige en lidt større andel *kvinder*, der er iværksættere (33%), end tilfældet er i Danmark (30%). Kvindernes fordeling på brancher er stort set den samme i de to lande. Svenske iværksættere kommer hyppigere (18%) end danske iværksættere (10%) fra en arbejdsløshedsperiode i året, inden de startede virksomhed.

¹ Resultater fra en større international undersøgelse, hvor 21 landes iværksætteraktivitet er blevet sammenlignet, viser, at danskerne er pænt placeret i det internationale iværksætter-billede. Danmark ligger på en 13. plads blandt de 21 lande og i kategorien "medium iværksæterniveau". Danmark har desuden en flot overlevelsesrate for nye virksomheder (GEM-rapporten). Det skal dog understreges, at det statistiske grundlag og definitioner ofte afviger en del mellem de 21 lande, som sammenligningerne bygger på. Men alt i alt tyder resultaterne på, at Danmark klarer sig rimeligt godt i også store internationale sammenligninger, og at Danmark er på højde med de andre europæiske lande i undersøgelsen.

Samme mønster i tilgangen

Alder

Kvinder

I Sverige har 36% branchekendskab, hvoraf de fleste er beskæftiget inden for Bygge og anlæg. I Danmark er det 44%, der har haft 9 års erhvervs erfaring eller mere.

Der er en stor forskel mellem de to lande på, hvor mange iværksættere, der er udlændinge. I Sverige har så mange som 20% af iværksætterne indvandrerbaggrund, dvs. de er enten født i udlandet, eller de har forældre, der er født i udlandet. Iværksættere med indvandrerbaggrund finder vi især inden for *Transport og kommunikation* og i *Handelserhvervene*. Til sammenligning er det i Danmark kun 9% af iværksætterne, der er udenlandske statsborgere. Forskellene mellem de to lande kan til dels forklares ved de forskellige definitioner af "udlændinge".

Hver tredje iværksætter i Sverige havde et job ved siden af den nystartede virksomhed, og der var flere kvinder (39%) end mænd (34%), der havde lønnet ansættelse ved siden af. I Danmark udgør deltidsvirksomhederne 40% af samtlige virksomheder. Men i Danmark er det især mændene, der har lønnet job ved siden af virksomheden.

I Sverige giver staten i visse tilfælde økonomisk støtte til iværksættere, der vil starte virksomhed. Der er tale om støtte fra arbejdsformidlingen til arbejdsløse, der vil starte egen virksomhed, de såkaldte "Starta-egret" bidrag. Det er så mange som hver tredje iværksætter, som i Sverige starter op med økonomisk støtte fra staten. Og kvinderne modtog meget hyppigere støtte end mændene - hhv. 42% og 26%. Sådanne ordninger findes ikke længere i Danmark. Dette kan være forklaringen på, at Sverige har en højere etableringsrate blandt kvinder, arbejdsløse og udlændinge end Danmark.

Sammenligning mellem Holland og Danmark

Holland er et af de mindre lande i EU, og det i har 1990'erne gennemlevet en betydelig økonomisk vækst og jobskabelse. Det er derfor et af de lande, som er af størst erhvervspolitisk interesse i en sammenligning med Danmark. Iværksætterstatistikken i Holland er imidlertid forholdsvis summarisk og suppleres her med en specialundersøgelse fra 1994. Der findes i Holland ingen iværksætterstatistik om personerne bag virksomhederne.

I Holland startede i 1998 32.000 virksomheder. Der har været mindre udsving i antallet i perioden 1994-98. Som nævnt startede der i Danmark i 1998 godt 16.000 virksomheder. Det skal erindres, at Holland har omkring tre gange så stor en befolkning som den danske, hvad der vidner om, at Danmark klarer sig godt i konkurrencen.

De fleste nye virksomheder blev i 1998 i Holland startet inden for *Forretningsservice* (28%), hvad der svarer til tendensen i Danmark (32%). Som i Danmark er også i Holland de nye virksomheder små med lille omsætning. I de hollandske virksomheder var der ansat 1,6 personer pr. nystartet virksomhed, hvad der for øvrigt var det samme som i Sverige. Til sammenligning var der i Danmark i gennemsnit ansat 2,9 personer i de nye virksomheder i 1998. Så altså også på dette punkt klarer Danmark sig godt.

I Holland var overlevelsen efter det første leveår på 78% i perioden 1997-1998. Det tilsvarende tal for Danmark var 83,4% for perioden 1994-1995. For begge lande er det branchen *Bygge og anlæg*, som har den bedste overlevelse.

Sammenligning mellem Frankrig og Danmark

Også den franske statistik over tilgangen af nye virksomheder er ret summarisk. Der findes ingen statistik om personerne bag de nye virksomheder. Men der er gennemført en specialundersøgelse af iværksættere, der startede virksomhed i 1994.

I 1998 var tilgangen af nye virksomheder i Frankrig på lidt over 166.000. Der er tale om et lille fald på 1% i forhold til året før. De betydeligste forskelle mellem Frankrig og Danmark ligger i, at *Øvrige tjenesteydelser* er betydeligt større i Frankrig end i Danmark. Omvendt starter der flere virksomheder op i Danmark inden for *Handelserhvervene* og *Forretningsservice*. Grunden til, at *Øvrige tjenesteydelser* er så meget mindre i Danmark, er, at denne gruppe kun i mindre omfang er medtaget i den danske statistik.

De franske iværksættere er ældre og ringere uddannet end iværksætterne i Danmark. De franske virksomheder ser ud til at overleve lidt bedre end de danske, men resultatet er usikkert på grund af datamaterialets karakter.

Sammenligning mellem Schweiz og Danmark

Først i 1996-97 er der i Schweiz gennemført en statistisk undersøgelse af tilgangen af nye virksomheder. Der findes ingen oplysninger om personerne bag virksomhederne.

I Schweiz starter der godt 3.600 virksomheder sammenlignet med Danmarks ca. 16.000. Befolkningerne i Schweiz og Danmark er næsten lige store, hvad der videner om, at der relativt starter mange flere virksomheder i Danmark. De branchemæssige strukturer i Schweiz ligner Danmarks og de øvrige landes. De største brancher i Schweiz er *Handelserhvervene*, *Hoteller og restauration*, som tegner sig for 31% samt *Forretningsservice* (30%).

I Schweiz er de nye virksomheder små. De har ringe omsætning, og de beskæftiger i gennemsnit 2,1 person pr. virksomhed. Det tilsvarende tal i Danmark er 2,9 ansatte.

Sammenfattende kan det konstateres, at Danmark ligger relativt højt placeret sammenlignet med Sverige, Holland, Frankrig og Schweiz. Hermed slås der hul på myten om, at Danmark har alt for få nye virksomheder sammenholdt med de øvrige lande i EU. Det passer simpelt hen ikke. På trods af, at internationale sammenligninger bør ske med varsomhed, viser analysen, at Danmark ligger relativt højt placeret i en international sammenligning, og at der er sket en vækst i de sidste par år.

BILAG 1

Ordregister

Aktieselskab: Det kræver 500.000 kr. i indskudskapital at starte et aktieselskab (A/S). Et aktieselskab er omfattet af reglerne i aktieselskabsloven og skal registreres hos Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. Det koster 3.000 kr. at anmelde et A/S. - Et af de væsentligste forskelle mellem en personlig ejet virksomhed og et selskab er hæftelsen for virksomhedens gæld og andre forpligtelser. Hæftelsen i et aktieselskab er begrænset til aktiekapitalen (begrænset hæftelse).

Alder: Alder er defineret ud fra iværksætternes/genstarternes CPR-nummer.

Almen uddannelse: Almen uddannelse er opdelt i 3 kategorier: ingen eller uoplyst skoleuddannelse, folkeskoleniveau og gymnasieniveau.

Anpartsselskab: Det kræver 125.000 kr. i indskudskapital at starte et anpartsselskab (ApS). Et anpartsselskab er omfattet af reglerne i anpartsselskabsloven. Det koster 2.300 kr. at anmelde et anpartsselskab. - Et af de væsentligste forskelle mellem en personlig ejet virksomhed og et selskab er hæftelsen for virksomhedens gæld og andre forpligtelser. Hæftelsen i et anpartsselskab er begrænset til anpartskapitalen (begrænset hæftelse).

Antal ansatte: Variablen omfatter beskæftigede ult. november, dvs. lønmodtagere ekskl. selvstændige.

Antal nye virksomheder: Nye virksomheder defineres som tilgang af firmaer, der ikke har været drevet af en anden ejer, i anden ejerform, under andet firma eller af personlig indehaver, der allerede er registreret for momspligtig aktivitet.

Branchekendskab: Specifik erhvervs erfaring. Variablen er konstrueret ved at sammenholde branchen for den nye virksomhed med den branche, som iværksætteren var beskæftiget indenfor som lønmodtager året før opstarten af virksomheden. Hvis de to branchegrupper er ens, karakteriseres iværksætteren/genstarteren som havende branchekendskab. Branchekendskab afspejler således iværksætterens/genstarterens kendskab til branchespecifikke forhold, fx til bestemte kundegrupper efterspørgsel.

Bruttoindkomst: Variablen omfatter kun skattepligtige indkomstarter. Renteudgifter er ikke fratrukket, og ydelser efter bilstandsloven, børnetilskud og visse pensionsindtægter indgår ikke.

Bygge og anlæg: Entreprenørvirksomhed; murervirksomhed; el-installationsvirksomhed; VVS-virksomhed; tømrer- og bygningsnedker-virksomhed; maler- og glarmestervirksomhed; anden bygge- og anlægsvirksomhed.

Deltidsiværksætter/deltidsgenstarter: En iværksætter/genstarter, der har en deltidsvirksomhed uden ansatte (se Deltidsvirksomhed).

Deltidsvirksomhed: En deltidsvirksomhed er defineret ved, at omsætningen i virksomheden i 1998 er af et så beskedent omfang, at den ikke opfylder Danmarks Statistiks krav til aktivitetsniveauet for en heltidsvirksomhed. Det er endvidere en betingelse, at virksomheden ikke har ansatte i 1998. Betegnelsen dækker over, at aktiviteten i virksomheden er så beskedent, at iværksætteren ikke kan leve af denne indtægt alene. Virksomheden vil ofte være en bibeskæftigelse ved siden af et lønmodtagerjob. Se også Heltidsvirksomhed.

Detailhandel: Supermarkeder; kolonialhandel o.l.; specialforretninger med fødevarer; varehuse og stormagasiner; apoteker, parfumerier og materialister; detailhandel med beklædning og fodtøj; Detailhandel med boligudstyr og husholdningsapparater; Reparation af husholdningsapparater.

Ejerform: Variablen definerer, om den nye virksomhed er etableret i selskabsform (A/S eller ApS) eller er personligt ejet (enkeltmandsvirksomhed eller I/S).

Engroshandel: Engroshandel med korn, foderstof, levende dyr, Engroshandel med nærings- og nydelsesmidler, Engroshandel med tekstiler og husholdningsartikler, Engroshandel med træ og byggematerialer, Engroshandel med øvrige råvarer og halvfabrikata, Engroshandel med maskiner, udstyr og tilbehør, Agentur- og anden engroshandel.

Enkeltmandsvirksomhed: En enkeltmandsvirksomhed er en personligt ejet virksomhed og består, som navnet siger, kun af én person. I en personligt ejet virksomhed hæfter ejeren personligt for alle virksomhedens forpligtelser med sin egen private formue. Virksomhedens kreditværdighed bygger således på ejerens personlige kreditværdighed. Der kræves intet indskud for at starte en enkeltmandsvirksomhed.

Erhvervs erfaring: Iværksætterens/genstarterens beskæftigelsesomfang i perioden 1980-95. Beskæftigelsesomfanget er skønnet ud fra de samlede ATP-indbetalinger i perioden.

Forretningsservice: Forretningsservice er en forholdsvis uensartet branche, der består af vidensintensive erhverv som advokatvirksomhed; revisions- og bogføringsvirksomhed; IT-konsulentvirksomhed; reklame- og markedsføringsvirksomheder; rådgivende ingeniør- og arkitektvirksomhed; udlejningsvirksomhed (undtagen af fast ejendom); forskning og udvikling – og en række operationelle erhverv som rengøring, vinduespudsning m.v.

Genstarter: En genstarter er en person, der etablerer virksomhed, og som tidligere har drevet virksomhed.

Genstartet virksomhed: En virksomhed, som etableres af en person, som tidligere har haft en virksomhed, der blev lukket ned.

Gymnasial uddannelse: Almen gymnasial uddannelse samt erhvervs-gymnasial uddannelse.

Handel med biler: Handel med biler og motorcykler, autoreparation, servicestationer

Hotel og restauration: Hoteller mv.; Restaurationer mv.

Heltidsiværksætter/heltidsgenstarter: En iværksætter/genstarter, der har en heltidsvirksomhed uden ansatte. Se Heltidsvirksomhed.

Heltidsvirksomhed: En heltidsvirksomhed er karakteriseret ved at være drevet på heltid og uden ansatte. En heltidsvirksomhed er i øvrigt defineret ved, at omsætningen i virksomheden i 1998 har en størrelse, der sikrer ejeren en indkomst over et vist minimum. Bagatelgrænsen er fastsat til den omsætning, der i gennemsnit genererer en værditilvækst svarende til 1/8 af den nedre kvartil i lønfordelingen for lønmodtagere inden for DISCO-klassifikationen *Salg og Service*. – Se også Deltidsvirksomhed.

Industri: Branchen omfatter slagterier, mejerier og anden næringsmiddelindustri; drikkevarerindustri; tekstilindustri; beklædningsindustri, læder- og fodtøjsindustri; træindustri; papirindustri; udgivervirksomhed og trykkerier; medicinalindustri; gummi- og plastindustri; glas- og keramisk industri; tegl-, cement- og betonindustri; fremstillingsvirksomhed; skibsværfter og bådebyggeri; møbelindustri.

Interessentskab: Hvis to eller flere iværksættere ønsker at gå sammen, kan de vælge at etablere et interessentskab (I/S), som også er en personlig ejet virksomhed, blot med flere ejere - kaldet interessenter. Interessenterne hæfter hver især personligt og solidarisk for alle virksomhedens forpligtelser. Som udgangspunkt skal et I/S ikke anmeldes til Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

Iværksætter: Jfr. antal nye virksomheder.

Iværksættertyper: Der opereres med fire typer af iværksættere: Deltidsiværksættere, Heltidsiværksættere, Vækstorienterede iværksættere og Vækstiværksættere. Det afgørende kriterium i typologiseringen er, om iværksætteren har ansatte i 1998 - dvs. fire år efter starten af egen virksomhed. Det er baseret på antagelsen om, at der er en grundlæggende forskel mellem de enkelte iværksættere og deres motiver for at starte egen virksomhed - afhængigt af, om der er ansatte i virksomheden eller ej. Årsagen til, at denne forskel anses for helt central, er, at arbejdsgiverstatus medfører en række økonomiske, juridiske og administrative forpligtelser.

Klippekortsordningen: En erhvervsfremmeordning, der blev iværksat i 1994. Den tilbød uddannelse rettet specifikt mod etablering af egen virksomhed. Ordningen blev nedlagt ved udgangen af 1997. Jfr. i øvrigt Iværksættere i 90'erne - statistisk portræt nr. 2. Erhvervsfremme Styrelsen, 1999.

Kompetencegivende erhvervsuddannelse: Iværksætterens/genstarterens højeste fuldførte erhvervsuddannelse. Den er opdelt i følgende kategorier: ingen, faglig, kort videregående, mellemlang videregående, lang videregående.

Køn: Køn er defineret ud fra iværksætternes/genstarternes CPR-nummer.

Omsætning: Den samlede afgiftsangivne omsætning består af summen af afgiftspligtig indenlandsk omsætning og afgiftsfri eksport af varer og tjenesteydelser. Variablen er opgjort inkl. diverse afgifter, men ekskl. merværdiafgiften på 25%

Overlevelse: En virksomhed anses for overlevet fra år 1 til år 2, hvis der er økonomisk aktivitet i virksomheden i år 2 i form af omsætning eller køb af varer og ydelser til brug for virksomheden. I de tilfælde, hvor virksomheden afmeldes i Told- og Skattestyrelsen, undersøges det, om virksomheden er videreført af en anden ejer (person eller selskab). Hvis den nye ejer er registreret første gang i Told- og Skattesty-

relsen samme år, anses den afmeldte virksomhed som overlevet. Denne kontrol fanger bl.a. de tilfælde, hvor en virksomhed omdannes fra at være personligt ejet til selskabsform.

De nye virksomheders overlevelse er opgjort ud fra Det Centrale Erhvervsregister og Momsstatistikken.

Personligt ejet virksomhed: Se Enkeltmandsvirksomhed.

Sektortilhørsforhold: Denne variabel viser den sektor, som iværksætteren var lønmodtager indenfor i året inden etablering af virksomhed. Variablen er opdelt på følgende kategorier: uden for arbejdsstyrken, den kommunale sektor, staten, den private sektor.

Statsborgerskab: Denne variabel er opdelt i 2 kategorier: danske statsborgere og udenlandske statsborgere.

Super-overlever: Ved hjælp af den statistiske analyse kan man udpege en gruppe af "superoverlever" blandt iværksætterne - altså dem, som har en høj sandsynlighed for at overleve. De karakteristika, der skal være til stede, er: branchekendskab, erhvervs erfaring og faglig uddannelse.

Transport: Fragtvognmænd mv.; rørtransport; skibsfart; lufttransport; godsbehandling, havne mv.; rejsebureauer; post- og telekommunikation.

Udlændinge: Udenlandske statsborgere.

Vækstiværksætter/genstarter: En iværksætter/genstarter, der har en vækstvirksomhed, dvs. en heltidsvirksomhed med mindst fem ansatte i 1998. Det antages, at vækst- og indtjeningsmotiver er den drivende kraft bag denne type iværksættere.

Vækstorieret iværksætter/genstarter: En iværksætter/genstarter, der har en vækstorieret virksomhed med mellem en og fire ansatte i 1998. Det antages, at der i denne gruppe findes potentielle vækstiværksættere.

Vækstorieret virksomhed: En heltidsvirksomhed, som i 1998 havde ansatte - dog højst fire. Virksomheden er for stor til, at ejeren kan stå for driften alene. Omvendt er der ikke tale om virksomheder, der er i kraftig vækst, da antallet af ansatte er begrænset.

Vækstvirksomhed: En vækstvirksomhed er karakteriseret ved at være heltidsvirksomhed og ved at have mindst fem ansatte i 1998.

Yngre iværksætter: En iværksætter i alderen 15-39 år.

Ældre iværksætter: En iværksætter over 40 år

Øvrige tjenesteydelser: Ejendomsmæglervirksomhed mv; voksenundervisning; renovationsvæsen; forlystelser, kultur og sport; anden servicevirksomhed; uoplyst erhverv. Branchen rummer så forskellige virksomheder som fx film- og videoproduktion, køreskoler, frisører, kosmetologer m.v.

BILAG 2

Initiativer for iværksættere

1. Gratis rådgivning før virksomhedsstart. Ordningen blev etableret i august 1997. Ordningen henvender sig til alle, der overvejer at starte ny selvstændig virksomhed. Formålet med ordningen er at give potentielle iværksættere mulighed for at få afprøvet deres forretningsidé og få udarbejdet en forretningsplan samt at få vurderet, om ideen er bæredygtig. Iværksætterne tilbydes op til 12 timers rådgivning *før* start af virksomheden, svarende til et tilskud på i alt 7.000 kr. Knap 23.000 iværksættere har benyttet ordningen, og der er udbetalt næsten 105 mio. kr. i tilskud. Brugen af ordningen har været stigende.

Ordningen ophører i 2001 og afløses af "kontaktpunkter" (se nedenfor). Fra 1. april 2001, hvor de første kontaktpunkter etableres, ned sættes tilskuddet til 3.500 kr. Ordningen kan dog ikke benyttes af iværksættere, der påtænker at starte virksomhed i områder, hvor der pr. 1. april 2001 etableres kontaktpunkter. Ordningen ophører helt den 1. oktober 2001.

2. Gratis rådgivning efter virksomhedsstart. Ordningen blev etableret 1. februar 2000 af regeringen og SF i fællesskab, og der er på Finansloven 2000 afsat 15 mio. kr. til ordningen. Iværksættere tilbydes op til 6 timers rådgivning i indtil 1 år fra start af virksomhed. Formålet med ordningen er at øge virksomhedernes overlevelse, kompetence og vækst. Siden ordningens start har godt 750 iværksættere benyttet tilbuddet.

Ordningen ophører helt den 1. oktober 2001 og afløses af ovennævnte kontaktpunkter.

3. Hotline. Erhvervslivets Hotline (tlf. 35 46 66 66) står bl.a. til rådighed med oplysninger og informationer om muligheder og tilbud til iværksættere. Desuden findes en række nyttige oplysninger til iværksættere på styrelsens hjemmeside: www.efs.dk samt www.virksomhedsguiden.dk

4. Innovationsmiljøer. Innovationsmiljøerne, der er en del af regeringens erhvervsstrategi *.dk21*, har til formål at fremme kommerciel udnyttelse af innovative ideer. Erhvervsministeriet har efter udbud godkendt 8 innovationsmiljøer for perioden 2001-2003. Innovative iværksættere, forskere, studerende og opfindere kan hos innovations-

miljøerne få rådgivning og medfinansiering i form af forprojektkapital til at videreudvikle nye projektideer. Der er siden ordningens start igangsat over 300 projekter. Der er i perioden 2001-2004 afsat 365 mio. kr. En evaluering af innovationsmiljøerne fra 2000 er overvejende positiv og var medvirkende til beslutningen om at fortsætte initiativet fra 2001.

5. Iværksætterpakke II. Iværksætterpakke II, der er en del af regeringens erhvervsstrategi *.dk21*, har til formål at samle alle tilbud til iværksættere og styrke indsatsen over for iværksættere. Indsatsen tager udgangspunkt i følgende tre indsatsområder:

- **Kontaktpunkter for iværksættere.** Regeringen har i henhold til strategien besluttet at lægge iværksætterindsatsen i helt nye rammer. Målet er, at der skal etableres 10-15 kontaktpunkter (one stop shops) for iværksættere fordelt over hele landet. Et kontaktpunkt består af lokalområdets væsentligste iværksætteraktører. Regeringen har afsat i alt 95 mio. kr. til initiativer i perioden 2001-2003.

Kontaktpunkterne skal tilbyde rådgivning, kurser og sparring til iværksættere, herunder hjælpe med at lave netværk, hvor iværksætterne kan møde andre iværksættere med henblik på erfaringsudveksling. Formålet med initiativet er at skabe en bedre koordinering af indsatsen over for iværksættere. Samtidig er det målet med initiativet at tilskynde de lokale aktører, fx amter og kommuner, til at tage et større medansvar for iværksætterindsatsen. Derfor inddrages de i finansieringen af kontaktpunkterne med henblik på en fifty-fifty finansiering i 2003. Der er ikke afsat midler til initiativet efter 2003.

- **Initiativer til fremme af iværksætterkulturen.** Tænketanken til fremme af iværksætterkulturen, som er nedsat af erhvervsministeren, gennemfører aktiviteter, der har til formål at gøre det mere prestigefyldt at være iværksætter. Der gennemføres bl.a. en årlig iværksætterdag, der følges op af lokale iværksætterdage. I forbindelse med iværksætterdagen uddeles Janteknuserprisen til en iværksætter, der kan fungere som rollemodel for andre iværksættere. Over 3.000 personer deltog i iværksætterdagene i 2000. Herudover gennemfører Undervisningsministeriet et Roadshow til ungdomsuddannelserne med henblik på at fremme de unges iværksætterkultur.
- **Bedre adgang til finansiering.** Ordningen VækstKautions, der administreres af Vækstfonden, er en statslig støttet lånegarantiordning til nye og mindre virksomheder, hvor staten kan udsted garan-

tier for pengeinstitutternes udlån til etablering af og udviklingsaktiviteter i mindre virksomheder. Der kan i forbindelse hermed udstedes statsgaranterede mikrolån på ned til 75.000 kr. til iværksættere. Herudover vil Erhvervsfremme Styrelsen og Finansrådet gennemføre en kampagne over for pengeinstitutterne med henblik på at forbedre dialogen mellem pengeinstitutter og iværksættere.

6. Iværksætterportal, startguiden.dk Erhvervsfremme Styrelsen har sammen med Arbejdsløshedskassen for Selvstændigt Erhvervsdrivende (ASE) og dagbladet Børsen taget initiativ til etablering af en iværksætterportal på Internettet, hvor iværksættere kan få saglig information om alle forhold vedrørende etablering og drift af virksomhed. Iværksætterportalen kaldes Startguiden.dk

7. Lettelse af administrative byrder. Der blev på Finansloven 2000 afsat 150 mio. kr. til en erhvervsservicepulje, der over en 3-årig periode skal medfinansiere virksomhedernes startudgifter til IT i forbindelse med overgangen til erhvervsservice. Formålet med erhvervsservice er, at virksomhederne på markedsmæssige vilkår kan overlade det administrative arbejde vedrørende bl.a. indberetninger og indbetalinger til det offentlige til en privat ErhvervsServiceleverandør. Ordningen administreres af Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

8. Mezzaninkapital A/S. Mezzaninkapital A/S blev etableret i 1998 af Arbejdsmarkedets Tillægspension, Lønmodtagernes Dyrtidspension, Juristernes og Økonomernes Pensionskasse, Kirkbi og FIH med udgangspunkt i et udbud fra Erhvervsministeriet. Mezzaninkapital A/S udbyder ansvarlig lånekapital til nye og mindre virksomheder.

9. TIC rådgivning. De Teknologiske Informationscentre, TIC, yder sparring til alle iværksættere og nystartede virksomheder omkring virksomhedens udvikling m.v. Herudover afholder TIC informationsmøder for iværksættere samt iværksætterkurser. TIC deltager endvidere i et pilotprojekt i 6 særligt udvalgte regioner, hvor virksomheder tilbydes et administrativt serviceeftersyn, der afsluttes med en handlingsplan med anbefalinger til, hvordan virksomheden kan opnå administrative lettelser.

BILAG 3

Publikationer om iværksættere

Danmarks Statistik: Kvindelige iværksættere 1999 - motiver og barrierer. Danmarks Statistik, 1999:19

Erhvervsfremme Styrelsen og Danmarks Statistik: Iværksættere i 1990'erne. Et statistisk portræt, 1996.

Erhvervsfremme Styrelsen og Danmarks Statistik: Iværksættere i 1990'erne - Statistisk portræt 2, 1999.

Erhvervsfremme Styrelsen og Danmarks Statistik: Iværksættere i 1990'erne - Statistisk portræt 3, 2001.

Erhvervsfremme Styrelsen: Flere kvinder blandt fremtidens iværksættere. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, november 1998.

Erhvervsfremme Styrelsen: More women needed among the entrepreneurs of the future. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, november 1998.

Erhvervsfremme Styrelsen: Global Entrepreneurship Monitor. National vurdering af Iværksætteraktivitet. Danmark 1999. Erhvervsfremme Styrelsen, GEM rapport, juni 2000

Erhvervsfremme Styrelsen: Virksomhedsguide. Erhvervsfremme Styrelsen, juli 2000, www.efs.dk

Erhvervsfremme Styrelsen: Iværksætterkvinders vilkår. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, september 2000. Udført af Kent Nielsen og John Kjeldsen

Erhvervsfremme Styrelsen: Bankers relationer til iværksætterkvinder. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, september 2000. Udført af Ernst & Young Consulting Management

Erhvervsfremme Styrelsen: Iværksætterkvinder nu og i fremtiden. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, september 2000.

Erhvervsfremme Styrelsen: Woman Entrepreneurs. Now and in the Future. Erhvervsfremme Styrelsens notatserie, september 2000.

Erhvervsfremme Styrelsen: The Circumstances of Women Entrepreneurs Erhvervsfremme Styrelsen, november 2000

Erhvervsfremme Styrelsen: Global Entrepreneurship Monitor. Danish National Executive Report 2000. Erhvervsfremme Styrelsen, januar 2001

Erhvervsministeriet: Oplæg til en ny iværksætterpolitik - Betænkning fra Iværksætterudvalget Erhvervsministeriet 1996

Erhvervsministeriet: Erhvervsredegørelse 1998, kapitel 4: Flere kvinder blandt fremtidens iværksættere. Erhvervsministeriet 1998.

Møller, Kim og Charlotte Blumensaadt: De nye iværksættere. Oxford Research A/S, 1999.

Regeringens erhvervsstrategi *.dk21* med arbejdsrapporten: Det kompetente innovative Danmark. Erhvervsministeriet, februar 2000.

Juni 2001
ISBN 87-90704-49-5

Erhvervsfremme Styrelsen
Dahlerups Pakhus
Langelinie Allé 17
2100 København Ø

Tel. 35 46 60 00
Fax 35 46 60 01
www.efs.dk

Erhvervslivets Hotline
Tel. 35 46 66 66